

Jan Cholínský

Nesmířitelný rozkol 1948–1956 Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

České exilové hnutí bylo po celých jednačtyřicet let komunistické vlády v Československu důležitou složkou národní kultury – rozmanitá činnost českých uprchlíků ve svobodném světě nahrazovala přirozený společenský rozvoj v jejich vlasti, byla jasně deklarovaným odporem proti komunismu a zahrnovala i aktivity odbojové. Politický aktivismus byl součástí českého exilového hnutí po celou dobu jeho trvání a zvláště v letech 1948–1956 tvořil jeho specifickou nadstavbu. Tato první poúnorová exilová etapa byla charakteristická ustavováním a působením politických stran a skupin a jejich zformováním do dvou nepřátelských táborů (či přesněji tří politických proudů – dvou českých a jednoho slovenského) s neslučitelnými programovými postoji. Proti českým a slovenským představitelům a zastáncům poválečné Národní fronty stanuli Češi odmítající *Košický vládní program* a politický režim tzv. třetí republiky a Slováci, kteří toto odmítnutí spojili ještě s nárokem na obnovení samostatného Slovenska.¹ Ti, kdo patřili k prvnímu z těchto dvou táborů, nazývali sami sebe „demokraté“ a „demokratické osobnosti“ a své odpůrce označovali termíny „čeští separatisté“, „slovenští separatisté“ nebo „reakcionáři“. Příslušníci druhého tábora se rovněž nazývali „demokraté“, ale vymezovali se ještě pojmem „protikošičané“, přičemž své odpůrce označovali termíny „košičané“, „sociálfašisté“ nebo „národněfrontovní fašisté“. Základními body sporu byly postoje k poválečnému režimu (lidovědemokratické principy – zákaz politických stran středu a pravice, retribuční soudnictví, znárodnování majetku, vysídlení sudetských Němců versus protichůdné tradiční principy liberálnědemokratické), k národnostnímu právu Slováků (nedělitelné státní spojení v Československu versus právo Slováků na sebeurčení) a k prezidentu Benešovi (zasloužilý demokrat a státnická ikona versus nezodpovědný autokrat a hlavní viník československé tragédie).²

1 Problematika slovenského exilu, která je neméně spleťtá než problematika exilu českého, je v této studii zmíněna jen okrajově. Slováci, kteří jsou zde zahrnuti do stejného tábora s českými zastánci poválečné Národní fronty, byli názorově rozděleni ještě na „čechoslováky“ a „autonomisty“. Většina Slováků v exilu se však hlásila k tzv. separatistické myšlence obnovení samostatného slovenského státu, tj. ke Slovenské národní radě v zahraničí (po roce 1948) a ke Slovenskému národnímu kongresu (po roce 1970). Tento postoj zastávala i početná Slovenská liga v Americe, což byla krajanská občanská a kulturní federace Američanů slovenského původu, založená roku 1907.

2 Rozdělení na politické skupiny viz JANÍK-HORÁK, František: Přehled našeho exilu. In: *Sborník Bohemia*, č. 1. Vladimír Pekelský, Köln 1956, s. 19–21. V návaznosti na tento článek publikoval týž autor se svým redakčním spolupracovníkem ještě rozbor periodik podle příklonu k jednomu či druhému proudu. PEKELSKÝ, Vladimír – JANÍK-HORÁK, František: Přehled exilního tisku. In: *Sborník Bohemia*,

Problematika českého exilového hnutí, resp. politického aktivismu, je dosud nepracovaná, mnohotvárná a doslova „zašmodrchaná“. Badatel, který se jí začne komplexně zabývat, narazí na nepřehledné množství nevyvážených informací, přímými účastníky odlišně interpretovaných problémů a vzájemně se proplétajících jevů. Bez jejich uspořádání a „rozškátulkování“ není možné získat a pochopit plastický a plnohodnotný obraz exilové politické kultury. Metodické schéma pro výzkum exilové problematiky by proto mělo vycházet především z rozdělení podle typologie činností a s periodizací celého exilového období. Aktivity exulantů lze rozdělit na politické, zpravodajské, sociální, spolkové, žurnalistické, vydavatelské a umělecké (přičemž všechny se v poúnorovém exilu rozvíjely téměř souběžně od samého počátku). Vývoj českého exilového hnutí lze periodizovat do čtyř etap, oddělených mezními událostmi – maďarskou revolucí v roce 1956, sovětskou okupací Československa v roce 1968 a Helsinskou konferencí v roce 1975. Tato studie je zaměřena na politickou a částečně i na žurnalistickou a vydavatelskou činnost českých exulantů v první exilové etapě a jejím cílem je poukázat na nesmiřitelný rozkol mezi dvěma výše zmíněnými politickými tábory, na podstatu jejich sporů a blíže představit jednotlivce a skupiny náležející k táboru „protikošickému“.

Počátky exilového hnutí a exilové politiky

Na samém počátku neomezené vlády komunistů v Československu se tisíce uprchlíků z nově organizovaného státu (coby převýchovného pracovního tábora) stačily pod padající železnou oponou prosmyknout na Západ a další tisíce využily netěsností krátce po jejím spuštění. Tato masa pronásledovaných a svobodymilovných lidí získala politický azyl v uprchlických táborech vybudovaných především v západních částech Německa a Rakouska, ale také v Itálii a Francii. Nejvíce uprchlíků získalo dočasné zázemí v táborech tří ze čtyř zón tehdy rozděleného Německa, spravovaného válečnými vítězi (Spojenými státy, Velkou Británií, Francií a Sovětským svazem). V jejich situaci byl jistý paradox, protože tamtéž byl necelé tři roky předtím poskytován azyl zbídačeným sudetským Němcům vysídleným z Československa. Počáteční materiální podmínky v táborech byly kritické, ale částečně se zlepšily poté, co tábory přešly z německé správy pod správu OSN zajišťovanou organizací IRO (International Refugee Organization). Již od jara roku 1948 se exulanti „zdola“ (tj. v táborech) začali sdružovat do politických skupin, které vedly diskuse a navazovaly kontakty se skupinami v jiných táborech, hledaly uplatnění v protikomunistickém odboji a sestavovaly kandidátky do voleb v táborových samosprávách (tyto pak řídily chod táborů, dohlížely na přiděly ošacení, paliva, stravy, cigaret a rozhodovaly o mnoha dalších tehdy životně důležitých záležitostech).

č. 2. Vladimír Pekelský, Köln 1957, s. 28–36. Zvláštní místo uprostřed mezi košičany a protikošičany zaujala exilová strana republikánská, která ve své Svatováclavské deklaraci z 28. října 1948 jednoznačně odmítla politickou praxi třetí republiky, ale zároveň pragmaticky spolupracovala s dominujícími košičany. Obdobně tomu bylo s frakcemi dalších dvou občanských stran – živnostenské a národně demokratické.

Jan Cholínský

Pozoruhodné svědectví podává Radko Klein-Jánský,³ který tehdy pracoval pro zpravodajskou službu Spojených států a jako styčný důstojník hlavního představitele jejích složek zaměřených na Československo v Německu plukovníka Charlese Kateka objížděl všechny tamní uprchlické tábory. Podle jeho vyjádření byla v prvních měsících po únoru 1948 v táborech jednota, uprchlíci věřili v brzký návrat do vlasti a byli ochotni angažovat se v protikomunistickém odboji. Většina z prvních českých exulantů tehdy vkládala (jak se brzy ukázalo nesplnitelné) naděje do londýnského Českého národního výboru vedeného generálem Lvem Prchalou a mnozí byli připraveni vstupovat do zahraniční dobrovolnické armády, o jejímž plánovaném založení se v táborech hovořilo. Tato názorová konstelace ovšem trvala jen krátce a Prchalovo hnutí začalo postupně ztrácet vliv, ač mělo v Německu velmi schopné organizátory ve Vladimíru Pekelském a Františku Janíku-Horákovi.⁴ S přílivem členské základny politických stran a zvláště pak funkcionářů a prominentů poválečné Národní fronty se podle Kleina-Jánského začala původní protikomunistická jednota štěpit na stranická stanoviska a postupně sílil nesmiřitelný spor mezi zastánci a odpůrci politického režimu poválečné třetí československé republiky. Vznikající exilové hnutí bylo také od samých počátků silně infiltrováno komunistickými agenty, kteří sbírali informace o lidech v táborech a o jejich příbuzných a známých s protikomunistickými názory žijících v Československu a snažili se pronikat do západních zpravodajských služeb.⁵

Politika jednotlivých stran a skupin byla v první exilové etapě utvářena jak zdola – v uprchlických táborech, tak shora – vytvářením stranických skupin z řad někdejších prominentních funkcionářů. V táborech se sdružovali v koaliciích zpravidla socialisté a proti nim občanské strany (tj. lidovci a republikáni-agrárníci) a „prchalovci“. Konala se také společná setkání zástupců stran a skupin z německých a rakouských

3 KLEIN-JÁNSKÝ, Radko: Doslov. In: CHOLÍNSKÝ, Jan: *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu*. Nakladatelství Dílo, Kladno 2002, s. 290–303. Rovněž záznam nepublikovaného rozhovoru Kleina-Jánského s Janem Cholínským z roku 2000.

4 Vladimír Pekelský (nar. 1920) byl jednou z nejvýznamnějších a zároveň nejtragičtějších postav politického aktivismu první exilové etapy. Byl to nedostudovaný medik, který uprchl z poválečného Československa před retribuční justicí. Byl pronásledován pro členství v organizaci Vlajka, kam vstoupil ještě jako sedmnáctiletý v roce 1937 a proto, že během války studoval lékařství v Německu. (Z historie nacionalistické organizace Vlajka mj. vyplývá, že se v ní během její existence projevovalo jak ideové vlastenectví jedněch jejích členů, tak i rasistická zášť jiných, a že členství v této organizaci je třeba posuzovat individuálně. Viz NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Chvojko nakladatelství, Praha 2001.) Po útěku do Rakouska se Pekelský připojil k vznikajícímu politickému hnutí zaměřenému proti režimu Národní fronty, stal se členem londýnského Českého národního výboru a vedoucím jeho pobočky – České národní skupiny v Německu. František Janík-Horák byl československý regionální novinář a po svém útěku za hranice se stal nejbližším Pekelského spolupracovníkem.

5 O této problematice podal svědectví např. exilový politik a historik Josef Kalvoda v rozhovoru natočeném v roce 1998 v New Yorku Českou televizí v rámci připravovaného dokumentárního seriálu *Československo ve zvláštních službách*. Uvedl, že byl již po svém příchodu varován pracovníkem americké zpravodajské služby CIC, že agenti jsou nejen mezi řadovými uprchlíky v táborech, ale i mezi americkými zpravodajskými spolupracovníky. V rozhovoru dále vzpomněl v tomto ohledu mimořádně kritickou situaci v táboře Murnau, který se měl původně stát elitním zařízením shromažďujícím politické prominenty.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

táborů, například velké setkání lidovců v Ludwigsburgu.⁶ Straničtí i nestraničtí prominenti získávali kvalitnější ubytování v Oberurselu u Frankfurtu, někteří z nich se brzy mohli usadit v Paříži a v Londýně. Byly založeny exilové organizace politických stran poválečné Národní fronty i stran po válce zakázaných a navázány první kontakty se západními politiky a novináři.⁷ Jak shora na společných jednáních, tak i zdola v táborech získali největší vliv národní socialisté, v jejichž čele stanuli Petr Zenkl, Hubert Ripka a Vladimír Krajina, a tento vliv si podrželi téměř po celé počáteční období let 1948–1956, byť postupně upadal a na jeho konci byl již jen torzem počáteční privilegované pozice. Z hlediska programových zásad vznikly v exilu tři hlavní politické proudy, v nichž pluly příslušné politické strany a skupiny, přičemž hlavním kritériem zde byl zejména již zmiňovaný vztah k tzv. lidovědemokratickému režimu třetí československé republiky, ale také k americké zahraničněpolitické strategii zadržování komunismu.

Politický režim lidové demokracie přivezli po skončení druhé světové války do osvobozené vlasti vůdcové někdejšího londýnského a moskevského exilu Edvard Beneš a Klement Gottwald pod patronací sovětské armády jako vládu Národní fronty. Zdaleka ne všichni v poválečném Československu lidovědemokratickou revoluci přivítali a mnozí byli během ní těžce a nespravedlivě postiženi terorem a ztrátou majetku. Autoritativní režim Národní fronty zakázal politické strany pravice a středu a pronásledoval jejich někdejší představitele, podřídil soudní a zákonodárskou moc výkonné moci, zavedl systém retribučního soudnictví ovlivňovaného politickými a majetkovými zájmy, omezil svobodu projevu a sdělovacích prostředků, zorganizoval vysídlení a vyvlastnění sudetských Němců na základě kolektivní viny, provedl znárodnění rozsáhlého soukromého majetku ve většině případů fakticky bez náhrady atd. Období této pseudodemokratické vlády, trvající od května 1945 do února 1948, dodnes vyvolává rozpaky a kupodivu i rozporné odborné charakteristiky.⁸ Sociologové Jiří Kábele a Martin Hájek ve své studii výstižně konstatují, že poválečné politické uspořádání státu kolonizovaného Národní frontou nerespektovalo principy ústavní dělby moci, které tvoří základ právního státu, a vytvářelo manévrovací prostor pro přechod ke komunistické revoluci. Poukazují rovněž na to, že způsoby poválečného porušování práva komunisté po únoru 1948 jen oprášili

- 6 Valný pracovní sjezd lidové strany německé a rakouské oblasti se konal 15. února 1949 v Ludwigsburgu.
- 7 Podrobnosti o vzniku stranické struktury a exilových organizací viz KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Dialog, Liberec 2007; JIRÁSEK, Zdeněk: *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*. Prieus, Brno 1999; SUCHÁNEK, Drahoš: *Počátky exilové politiky Československé strany lidové. Soudobé dějiny*, 2007, č. 4, s. 651–681.
- 8 Odlišné názory jsou prezentovány např. ve sborníku z konference pořádané Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody* (Praha 2005). Například Eva Broklová ve svém příspěvku uvádí: *Politický systém v Československu ve třech poválečných letech pokládám za demokratický vzhledem k parlamentní demokracii jako organizaci vládní moci, systému více politických stran, demokratickým volbám a existujícím občanským a politickým právům* (s. 78). Oproti tomu Jaroslav Rokoský cituje svědectví Rudolfa Berana o pobytu ve vazební věznici: *Jednou mě dozorce zbil obuškem – bez příčiny, jako sta a sta jiných. Měl jsem puchýře a krvavé šrámy na zádech. Každý den byli vyšetřovanci vyvádění z cel a bití... a uzavírá svůj příspěvek: Zřízení Národní fronty nebylo ve svých důsledcích ničím jiným než zásadním omezením demokracie, která prohrála nikoliv v únoru 1948, ale už v květnu 1945* (s. 146).

Jan Cholínský

a použili je už ne proti Němcům, Maďarům a kolaborantům, ale proti tzv. třídním nepřátelům.⁹

První z celkem tří hlavních exilových politických proudů je možno nazvat český liberálnědemokratický nebo také protikošický. Byl vymezen nekompromisním protikomunistickým zaměřením a zároveň odmítnutím legitimacy vlády Národní fronty v letech 1945–1948 a jejího *Košického vládního programu*. V první exilové etapě ho nejvýrazněji reprezentovaly Český národní výbor (Lev Prchala – předseda, dále Karel Locher, Vladimír Borin-Ležák aj.), Československá republikánská strana v exilu (Josef Černý – předseda, Miroslav Rechcigl, František Král, Martin Hrabík), Československá strana národně demokratická v exilu (předseda Rudolf Kopecký), Československá živnostensko-obchodnická strana v exilu (předseda Eduard Fusek), Sdružení českých demokratických federalistů (Vladimír Pekelský – předseda, Rudolf Wierer, František Janík-Horák), České křesťansko-demokratické hnutí v exilu (Simeon Ghelfand – tajemník, Bohdan Chudoba, Josef Kalvoda), Sdružení československých exulantů v Chicagu (předseda Jaroslav Rabas). Druhý proud, označovaný jako slovenský separatistický nebo secesionistický, byl vymezen stejným odmítnutím Národní fronty a zároveň cílem obnovit samostatný slovenský stát. Reprezentovaly ho Slovenská národní rada v zahraničí (předseda Karol Sidor) a Slovenský osvobozovací (později akční) výbor (předseda Ferdinand Ďurčanský) a podporovalo ho krajanské sdružení Slovenská liga v Americe.

Třetí proud, který od počátku získal rozhodující politickou podporu Spojených států, byl proud lidovědemokratický nebo také košický. Patřily do něho Československá strana národně socialistická (Petr Zenkl – předseda, dále Hubert Ripka, Jaroslav Stránský, Vladimír Krajina aj.), Československá sociální demokracie v exilu (Václav Majer – předseda, Václav Holub, Blažej Vilím, Vilém Bernard), Československá strana lidová v exilu (Adolf Procházka – předseda, Adolf Klímek, Ivo Ducháček, Alois Rozeňhal), Demokratická strana v exilu (Josef Lettrich – předseda, Mikuláš Franek, Štefan Kočvara, Fedor Hodža) a Strana svobody v exilu (předseda Jozef Dieška), ale také nově založené skupiny – Masarykův demokratický svaz (Ferdinand Peroutka – předseda, František Kovárna, Radomír Luža), Ústav dr. Edvarda Beneše (předseda Jaromír Smutný) a Československý zahraniční ústav (Vlastislav Chalupa – předseda, Mojmir Povolný, Ivan Gaďourek), dále diplomaté (Ján Papánek, Juraj Slávik), žurnalisté (Ferdinand Peroutka) a vojáci (Sergej Ingr), kteří byli spjati s poválečnou Národní frontou. Tento proud podporovalo také krajanské sdružení Československá národní rada americká.

V počáteční fázi politického tříbení odmítli představitelé londýnského Českého národního výboru a obě skupiny zastánců samostatného Slovenska jednat s politiky poválečné Národní fronty, které považovali za kolaboranty s komunisty a viníky národní tragédie. Představitelé Národní frontou zakázaných a pronásledovaných českých politických stran, kteří se sdružili v koalici nazvané Občanský blok, však

9 KABELE, Jiří – HÁJEK, Martin: *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. Doplněk, Brno 2008, s. 42–44.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

byli ochotni s někdejšími reprezentanty Národní fronty jednat o společném boji proti komunismu. Představitelé stran bývalé Národní fronty a prominenti s ní spjatí se naopak shodli na nemožnosti spolupráce s Českým národním výborem a slovenskými separatisty a po jistém váhání přistoupili na možnost spolupráce s Občanským blokem.¹⁰ Při vytváření společného reprezentativního politického orgánu však vyšlo najevo, že reprezentanti někdejší Národní fronty odmítají uznat svůj díl viny na vítězství komunistů ve vlasti, nejsou ochotni ustoupit od politických atributů poválečného režimu shrnutých v *Košickém vládním programu* z dubna 1945 a chtějí na základě politické kontinuity stanout v čele třetího zahraničního odboje. Vzhledem k jejich postojům při utváření zastřešujícího politického orgánu se od nich brzy odvrátili mnozí představitelé a členové stran Občanského bloku, čímž došlo k rozštěpení těchto stran i bloku jako takového.¹¹ Jednotu pod taktovkou bývalé Národní fronty na čele s národními socialisty postupně odmítli například Rudolf Kopecký (ND), Bohdan Chudoba (ČSL), Simeon Ghelfand (ČSL), Josef Kalvoda (ČSL), Helena Koželuhová (ČSL a ND), František Král (RS), Karel Štekr (ŽS) a s nimi další členové občanských stran.

První střediska exilové politiky utvářené „shora“ vznikla v Londýně, Paříži a Washingtonu. Brzy se ukázalo, že postoj Velké Británie k nové československé „reprezentaci“, zaštiťující se svou kontinuitou, je velmi rezervovaný. Lidoví demokraté nezískali zvláštní politickou ani mediální podporu, a navíc byli upozorněni, že britská vláda si na svém území nepřeje založení československé exilové vlády. Schůze českých poslanců v exilu konané 28. května 1948 v Caxton Hall v Londýně se zúčastnili jen nevýznamní britští politici, v médiích se objevily spíše kusé zprávy a úředníci britského ministerstva zahraničí si přáli odjezd lidovědemokratických prominentů do Spojených států.¹² Na tuto situaci měly patrně vliv různé faktory – jedním z nich byla také kampaň vedená již od roku 1945 českými odpůrci Národní fronty v Londýně, jejichž varování před komunistickým převratem se v roce 1948 naplnila.¹³ Ve Francii měli silnou pozici národní socialisté, zvláště pak jeden z jejich vůdců Hubert Ripka, usídlili se zde také republikáni a lidovci. Ovšem ani francouzští politické a státní úředníci československou „reprezentaci“ finančně nepodpořili. Byli, stejně jako jejich britští kolegové, svědky rozbrojů mezi českými exulanty a kromě toho informováni zprávami agentů francouzské

10 BROUČEK, Miloslav J.: *Československá tragédie. Jak byla bolševizována ČSR*. Mnichov – New York, nákladem vlastním 1956, s. 380–382. RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*. Academia, Praha 2009, s. 31–35.

11 KOPECKÝ, Rudolf: *Vzpomínky starého novináře VIII. Exil od konce války v Evropě*. Nepublikovaný strojopis, s. 188–197. Kopie v držení Jana Cholínského. Kopie všech osmi částí byly Josefem Kalvodou věnovány Vojenskému historickému ústavu v Praze.

12 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 16 a 19. Bez odezvy zůstaly také žádosti o finanční podporu londýnské odbočky Rady svobodného Československa po jejím ustavení. Tamtéž, s. 56–58. O postojích britských úředníků se zmínil historik Raška rovněž ve své přednášce *Založení Rady svobodného Československa* na konferenci *Únor 1948 v Československu* v Praze v únoru 2008.

13 Tuto kampaň vedli zejména členové Českého národního výboru v čele s generálem Lvem Prchalou a žurnalista Rudolf Kopecký. Viz KOPECKÝ, Rudolf: *Vzpomínky starého novináře VIII*, s. 3–114.

Jan Cholínský

tajné služby působícími v Československu o podivuhodných provalech informací z exilového prostředí.¹⁴

Zcela odlišná situace nastala ve Spojených státech, kam se přesunuli lidové demokraté proklamující svou politickou kontinuitu, jejich noví exiloví spojenci z občanských stran a postupně také někteří z jejich odpůrců. Spojené státy – vůdčí západní velmoc – ač rovněž odmítly založení československé exilové vlády, podpořily vytvoření zastřešujícího exilového orgánu pomocí krycí operace ministerstva zahraničí a CIA. Prostřednictvím nevládní organizace National Committee for Free Europe (Národní výbor pro svobodnou Evropu, NCFE) začaly dotovat a ovlivňovat nově ustavenou československou „reprezentaci“, která přijala název Rada svobodného Československa (RSC) a jejíž vznik byl veřejně oznámen 25. února 1949.¹⁵ NCFE nebyl běžným sdružením občanů, ale převodovou pákou americké vlády k uskutečňování zahraničněpolitické strategie přijaté prezidentem Harry S. Trumanem, jejímž cílem bylo zadržování (*containment*) komunismu v hranicích, které již získal. Oproti válečné politice nemístné důvěry (prezidenta Franklina D. Roosevelta) v Sovětský svaz byla tato strategie značným pokrokem, byť její součástí bylo morální dilema – lidé za železnou oponou byli ponecháni svému osudu. Nicméně náměty amerických analytiků a výzvy exilových reprezentantů (nikoliv ovšem z řad RSC) na přijetí ofenzivnější strategie zaměřené na osvobození (*liberation*) porobených národů a vytlačování (*roll back*) Sovětského svazu ze střední a jihovýchodní Evropy byly oslyšeny jako příliš riskantní.¹⁶

- 14 K finanční situaci a rozbrojům viz RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 58–60. Jiným případem bylo udání sepsané Hubertem Ripkou proti Bohdanu Chudobovi s cílem zabránit jeho emigraci do Spojených států, které na vlastní oči viděl exilový aktivista a dlouholetý administrátor časopisu *Svědectví* Jaroslav Vrzala (viz nepublikovaný rozhovor Jana Cholínského s Jaroslavem Vrzalou). Provaly z exilového prostředí zachytila francouzská zpravodajská služba prostřednictvím svých agentů v československém ministerstvu vnitra. Jednalo se o to, že zprávy z exilu dodávané do Československa údajnému odboji (tzv. Straně práce) komunistickým agentem Vlastislavem Chalupou putovaly přímo do rukou StB. Československý zahraniční ústav i Chalupa byli francouzskými zpravodajci podezíraní, ale Chalupa byl uchráněn větších nepříjemností díky vlivu národních socialistů Huberta Ripky a Františka Kovárny, s nimiž se pravidelně stýkal a s nimiž úzce spolupracoval. Uvedené vyplývá z hlášení Chalupova řídicího orgánu, jež je prezentováno v knize žurnalisty a někdejšího ředitele českého vysílání RFE Zdeňka Šedivého, který ovšem v knize dospěl ke zcestným závěrům – že Chalupova vina není prokázána a že kampaň proti Chalupovi v devadesátých letech přispěla k diskreditaci protikomunistického odboje. Viz ŠEDIVÝ, Zdeněk F.: *Velká operace. Pokus Státní bezpečnosti o likvidaci třetího odboje*. Papyrus, Vimperk 1996, s. 110–115.
- 15 Ústředí RSC bylo ve Washingtonu, pobočky v Londýně a v Paříži. K založení RSC viz RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci* a ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*. Tilia, Šenov u Ostravy 2000.
- 16 Když v roce 1950 vystřídal George Kennana v čele štábu politického plánování Paul Nitze, navrhl americká Národní rada bezpečnosti (NSC) program nazvaný NSC-68, který přesahoval strategii zadržování komunismu. Stálo v něm, že vše záleží na tom, *zda si vláda, americký lid a národy celého světa uvědomí, že ve studené válce je fakticky v sázce přežití světa*. Dokument vyzýval k posílení vojenské síly a opření zahraniční politiky především o tuto sílu namísto snah o vyjednávání s Moskvou. Zároveň v protikladu ke Kennanově strategii zadržování komunismu a odepisání zemí v sovětské sféře navrhoval *povzbuzovat zásadní změny v charakteru sovětského systému*. DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938–1991. Díl I. Světová válka a nukleární mír 1934–1964*. Karolinum, Praha 2004, s. 311–312. Program NSC-68 však nebyl realizován a vláda Spojených států se až do konce sedmdesátých let ve studené válce snažila pouze o zachování statu quo.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

Podle znalců amerických poměrů však byla přijatá zahraničněpolitická linie ovlivněna také odrazem levicových politických názorů převažujících zejména v CIA, ale i ve státní administrativě a zamořením těchto institucí komunistickými vlivovými agenty.¹⁷ Jako součást strategie zadržování komunismu byla přijata i taktika propagandistické podpory národního komunismu (tzv. titoismu – podle jugoslávského komunistického vůdce Josipa B. Tita) v porobených státech, jejíž motivací bylo oslabit Sovětský svaz protežováním jugoslávského modelu komunismu nezávislého na Moskvě. Je zřejmé, že součástí této taktiky se musela stát také snaha tlumit nekompromisní antikomunistické síly jak v exilovém hnutí, tak i v komunisty ovládaných státech. Spojené státy nechtěly riskovat rozpoutání občanských válek v těchto státech a nebyly připraveny poskytnout bojovníkům za svobodu v „teritoriu“ Sovětského svazu vojenskou pomoc. Představitelé českého a slovenského exilového hnutí a také exulanti z dalších sovětských satelitů tak byli vyzváni k založení zastřešujících exilových orgánů, jejichž význam měl podle představ amerických stratégů spočívat prioritně v propagandistické činnosti směřující nikoli k razantnímu protikomunistickému odboji, ale k umírněným výzvám ke „svobodné“ socialistické budoucnosti bez závislosti na Sovětském svazu. Představitelé RSC, ale i jejich čeští a slovenští oponenti se tak ocitli v situaci, kdy hlavní snahou politiky dominující západní mocnosti bylo udržovat stávající stav, resp. postupně oslabovat mezinárodní sovětský komunismus pomocí komunismu národnímu, zatímco jejich krajané byli doma vražděni a terorizováni. Exiloví političtí aktivisté měli ovšem na výběr: buď tuto americkou, resp. západní strategii přijmout, nebo se pokusit o propagování strategie osvobození a tvrdšího nátlaku Západu na komunistický blok.

Rada svobodného Československa

Je neradostným faktem, že „sjednocení“ politické „reprezentace“ v RSC bylo podmíněno více prospěchářstvím a osobními ambicemi než vůlí ke společnému boji proti komunismu. Akceschopnost RSC byla v podstatě nulová a vzájemné vztahy jejich vůdčích představitelů byly narušeny stálým bojem o pozice, neshodami a nevráživostí. K rozepřím v RSC docházelo na několika úrovních – mezi straníky a nestraníky, mezi národními socialisty a ostatními, mezi lidovými demokraty a liberálními de-

17 Pozoruhodná svědectví v tomto smyslu jsou uvedena v nedávno vydané knize rozhovorů českoamerického publicisty (BUCHAR, Robert: *Revoluce 1989. Utajené informace ze zákulisí*. Brána, Praha 2009). Profesor Angelo Codevilla, někdejší americký zpravodajský důstojník a současný profesor mezinárodních vztahů zde uvedl: *Od 30. let panuje ve Spojených státech tendence myšlení, že spolupráce mezi Spojenými státy a Sovětským svazem [...] povede k jakémusi mírovému a báječnému světovému kondominátu. Věřil tomu prezident Roosevelt, stejně jako většina levicové demokratické strany, ba dokonce i podstatná část progresivního křídla republikánů* (s. 79). Bývalý vysoce postavený konzultant pro záležitosti národní bezpečnosti Joseph Douglass uvedl, že americké tajné služby *vždycky měly velmi silnou, řekněme prosocialistickou složku, prokomunistickou složku. Její skutečný rozsah nebyl nikdy odhalen, až když počátkem 90. let začaly vycházet na povrch četné odposlechy, známé jako odposlechy Vennona. Mimo jiné ukazují, že již od počátku 2. světové války bylo v amerických tajných službách nejméně 100 komunistů, o nichž se vědělo a z nichž bylo 40 % sovětských agentů, po kterých se šlo a nebyli veřejně odhaleni* (s. 86).

Jan Cholínský

mokraty, mezi Čechy a Slováky a v neposlední řadě kvůli osobní nesnášenlivosti.¹⁸ V tomto smyslu lze poukázat jednak na protikladné vůdcovské ambice Petra Zenkla a Ferdinanda Peroutky a na jimi (ale i dalšími členy) zastávané modely stranického a nadstranického zastoupení (zjevně podle výhodnosti vůči vlastní „straně“). Dále pak na vytvoření vzájemně se atakujících skupin označovaných někdy jako „zenklovci“ (Hubert Ripka, Jaroslav Stránský – NS, Ján Papánek, Ján Žák – SD, Adolf Klimek – ČSL, Ladislav Feierabend – RS) a „pravičáci“ (Josef Černý a Miloslav Rechcigl – RS, Adolf Procházka – ČSL, Jozef Lettrich – DS, Václav Majer – SD, Štefan Osuský) a případně ještě třetí skupiny, kterou s trochou nadsázky nazveme „peroutkovci“ (Julius Firt, spojenci mimo vedení RŠČ – stagnující Masarykův demokratický svaz, mladí levicoví intelektuálové sdružení kolem ženevského časopisu *Skutečnost*). Kromě toho byli součástí širšího okruhu RŠČ a lidovědemokratického proudu ještě radikální „levičáci“ z Československého zahraničního ústavu (Vlastislav Chalupa, Mojmir Povolný, Ivan Gaďourek aj.)¹⁹ a Ústřední komise mládeže Československé sociální demokracie (Radomír Luža, Jiří Horák, Josef Jonáš aj.), kteří stáli nejbliže „zenklovcům“.²⁰

Základními programovými dokumenty RŠČ byly *Prohlášení o založení RŠČ* z února 1949 a *Program RŠČ* z roku 1952. V prvním z nich stálo, že členové RŠČ budou *řádným a rozumným chováním posilovat národní nárok na svobodu a udržovat jednotu ve svých řadách*. Druhý oznamoval, že členové RŠČ chtějí tvořit *jednotlivý šik* a budou se *především soustřeďovat na boj proti komunismu*.²¹ Při pohledu na (ne)činnost RŠČ však je zřejmé, že šlo pouze o bezobsažné fráze a že proklamovaný *boj za humanitu, demokracii a svobodu* se – alespoň v rámci RŠČ – nekonal. Co se týče dalších programových zásad, RŠČ se hlásila k principům demokracie, ale nedistancovala se od její poválečné „lidové“ formy a od *Košického vládního programu*, vystěhování Němců z Československa považovala za definitivní a celistvost československého státu za nedotknutelnou. Tento program byl pro naprostou většinu Slováků a minimálně polovinu Čechů v exilu nepřijatelný. Pro RŠČ byla významná zejména otázka vysídlení sudetských Němců, což byl jeden z mála bodů, na němž se její představitelé dokázali shodnout, a dokonce i hájit svůj postoj vůči přání NCFE. Američané totiž s ohledem na vzrůstající význam západní

18 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 51–153. Raška popsal neshody v RŠČ na polovině stran své knihy, pojednávající o činnosti RŠČ. Kritiku poměrů v RŠČ z pohledu dobových opozičních periodik prezentoval Josef Kalvoda v první části trilogie *Z bojů o zítřek (Z bojů o zítřek. Dokumentace. I. díl. Moravia Publishing, Toronto 1995; Z bojů o zítřek. Dokumentace. II. díl. Moravia Publishing, Toronto 1996 a Z bojů o zítřek. Historické eseje. III. díl. Nakladatelství Díllo, Kladno 1998)*.

19 ČZÚ byl od počátku projektem StB jako „exilová“ obdoba domácí „odbojové“ Strany práce, která sloužila jako vábníčka pro odpůrce komunismu. Povolný byl na popud agenta StB Chalupy převeden příslušníky StB přes hranice a založil ČZÚ již v uprchlickém táboře Murnau v Německu, později byl spoluzakladatelem časopisu *Svědectví* a předsedou RŠČ. Chalupa se po svém vysazení v Paříži stal předsedou ČZÚ a o mnoho let později ve Spojených státech funkcionářem RŠČ a místopředsedou Československé národní rady americké. MÁLEK, Jiří: Vlastislav Chalupa, agent StB. In: *Securitas Imperii*, č. 2, 1994.

20 Jmenování vůdcové ÚKM spolupracovali se Socialistickou internacionálou mládeže (IUSY) a také s ČZÚ, v roce 1956 se stali spoluzakladateli časopisu *Svědectví*. ÚKM zanikla v roce 1966. O činnosti ÚKM v rámci exilové sociální demokracie a IUSY viz LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*. Československé dokumentační středisko – Doplněk, Praha – Brno 2001.

21 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez mocí*, s. 182–188.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

části Německa a na kontakty s bonnskou vládou požadovali, aby RSČ byla v tomto ohledu vstřícnější a zaujala alespoň kritické stanovisko ke způsobu, jakým bylo vysídlení provedeno.²²

Již po dvou letech rozporuplné činnosti se v roce 1951 třicetičlenný Výbor RSČ rozpadl na dvě části, tzv. sedmnáctku (pravičáci) a třináctku (zenklovci), která se odtrhla a přijala název Národní výbor svobodného Československa.²³ Důvod roztržky byl jedním z typických pseudoproblémů, které placení (jednalo se o tehdy poměrně vysokou částku 300 dolarů měsíčně a další osobní příplatky) představitelé vrcholných orgánů RSČ (předsednictva a výkonného výboru) řešili, totiž otázka, zda doba výkonu funkce předsedy RSČ bude stálá či časově omezená. Obdobou byly předcházející i následující spory o další funkce nebo o počet míst pro jednotlivé strany ve vedení či rozmanité návrhy na změny organizační struktury RSČ (výkonný výbor, pracovní výbor, pracovní sbor, negociační sbor, zastupitelský sbor). Další roztržka nastala v roce 1953 a neshody pokračovaly i později. Na boj proti komunismu nezbyvalo v RSČ mnoho energie, o čemž svědčí i Peroutkova připomínka na jedné ze schůzí v roce 1953: *Nazýváme se revolučním hnutím, které bojuje proti komunismu. Nevzpomínám si, že by na posledních pěti schůzích, které jsem navštívil, zazněla jakákoliv zmínka o komunismu.* O publicistické úrovni bulletinu RSČ *Hlas Československa*, dotovaného z amerických zdrojů novinář Peroutka konstatoval, že se v něm *v průběhu pěti let neobjevila ani jediná zajímavá věta a že vyvolává všeobecné a oprávněné opovržení.*²⁴

RSČ udržovala pravidelný kontakt s NCFE, který ovšem spočíval zejména v urgování a přijímání finanční podpory, v konzultacích o přeskupování organizační struktury a ve vzájemném osočování rozhádaných skupin. Americkým pokynům se RSČ vzepřela jen tehdy, když se jednalo o požadovaný vstřícnější přístup k problematice odsunu sudetských Němců z Československa. Zástupci RSČ se pokoušeli zapojit do Evropského hnutí založeného v únoru 1949, ale vzhledem ke stejnému zájmu české i slovenské exilové opozice nakonec nebyla přijata ani jedna z těchto skupin. V roce 1954 se RSČ připojila k právě založenému Shromáždění porobených evropských národů (angl. zkratka ACEN). Delegáti RSČ Štefan Osuský a Jozef Lettrich na jednáních ACEN přispěli vystoupeními odmítajícími koexistenci s komunismem a poukazujícími na nebezpečí vyplývající z této komunistické taktiky. Odlišný názor prosazoval na těchto jednáních například Hubert Ripka, když nabádal k dialogu s komunisty a k úsilí prosadit mezinárodní neutralitu sovětských satelitů – což byly politické principy, které tato organizace odmítla. Jako celek udělala RSČ ve Shromáždění mezinárodní ostudu, když se koncem roku 1955 její dvě frakce (Výkonný výbor – „zenklovci“ a Politický výbor) neshodly na nominaci delegátů a začaly se dovolávat přízně vedení této organizace. RSČ (resp. „zenklovci“) byla v důsledku těchto incidentů ze Shromáždění oficiálně vyloučena a československý exil byl dále zastupován Politickým výborem, který se v červnu 1961 přejmenoval na Výkonný výbor svobodného Česko-

22 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 168–192.

23 Tamtéž, s. 61–77; KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 53–60, 64–67.

24 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 103 a 121. Vedle *Hlasu Československa* vydávaného RSČ byly na RSČ napojeny ještě české *Newyorské listy* a slovenský *Newyorský deník*.

Jan Cholínský

slovenska a začal vystupovat jako nová organizace, od níž se později oddělili slovenští členové a založili vlastní organizaci.²⁵

S odstupem času je nesporné, že kritika odpůrců (ne)činnosti, programu a úplatnosti RSČ byla oprávněná. Někdejší představitelé a řadoví členové RSČ však její roli hodnotili pozitivně, ať již se jedná o dobové reflexe nebo memoárové texty (ojedinělými výjimkami bylo např. šokující vystoupení předsedy Strany svobody Josefa Diešky v roce 1956²⁶ či kritika RSČ z odlišné pozice „amerického favorita“ od Ferdinanda Peroutky.²⁷ Pohled na RSČ se liší i dnes, a to jak mezi pamětníky, tak dokonce i mezi historiky. Je pozoruhodné, že oba autoři monografií o historii RSČ, Bořivoj Čelovský a Francis D. Raška, považují existenci této organizace za přínos pro exilovou politiku a bagatelizují či delegitimizují její opozici. Ve svých publikacích však přitom věnují více prostoru popisu neshod a rozmršek v RSČ než její ostatní činnosti. Čelovský, který sám byl v exilu členem Československého zahraničního ústavu, adoruje rozhádané politiky následovně: *Jedno je však již nyní jisté: lidé, kteří založili RSČ, byli vykvětem národa* a existenci dvou opozičních politických proudů komentuje slovy: *Slovenský separatismus, nabádán houfcem českých souvěrců, vystrkoval hlavu se stále větším sebevědomím.*²⁸ Raška se opoziční politikou nezabývá téměř vůbec, s výjimkou uvedení několika citací národního demokrata Rudolfa Kopeckého a několika tendenčních poznámek o Českém národním výboru Lva Prchaly. V závěru své knihy si ve snaze o objektivitu protičeří, když poukazuje na konflikty a osobní soupeření v prvních dvaceti letech (sic) existence RSČ narušující boj proti komunismu – ostatně podstatná část jeho knihy se zabývá výhradně těmito konflikty –, ale kritické hlasy odmítá jako zaujaté a povrchní s tím, že RSČ hrála důležitou roli v boji proti komunismu. Kritizuje představitele

25 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 217–241. Slováci spjatí s někdejší RSČ vytvořili 8. prosince 1963 vlastní organizaci nazvanou Stálá konference slovenských demokratických exulantů, která byla v opozici ke slovenskému separatisticko-secesionistickému politickému proudu, ale měla výhrady i k modelu státu, prosazovanému někdejší RSČ a českými košičany a zastávala pozice slovenské autonomie. Viz ŠPETKO, Jozef: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. Jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Danubius, Praha 1994, s. 201–202.

26 Na schůzi v Chicagu dne 30. prosince 1956 měl Josef Dieška, dlouholetý funkcionář RSČ a předseda slovenské exilové Strany svobody, vůči RSČ silně kritický projev, kde přiznal svou chybu, že se účastnil činnosti RSČ, a na adresu svých nedávných kolegů v RSČ prohlásil: *Vzalo mi to plných pět let, než jsem se přesvědčil o tom, že náš čl. exil je řízený tajnou rukou socialistických spekulantů. [...] Nikdy v životě jsem neviděl víc duchovního primitivismu, myšlenkové prázdnoty, osobní zloby, mravní bezzásadovosti a politické úskočnosti jako mezi těmi, kteří měli kdysi rozhodovat o osudu národa po roce 1945. [...] Absolutní neznalost duchovní, mravní podstaty marxistického komunismu, dokonale popletenost základních politických pojmů a hlavně jejich mravní a charakterová bezohlednost budila a ještě budí ve mně hrůzu*. Projev Dr. Jos. Diešky. *Časové úvahy*, Chicago 1956, č. 1.

27 Peroutkovy postoje a vystoupení v RSČ zaznamenal Raška na mnoha místech knihy *Opuštění bojovníci*. V roce 1955 např. Peroutka prohlásil: *Během celé doby své existence je RSČ vinna za naprosto neuvěřitelné chyby a jistě kromě toho, že již jen svojí existencí symbolizuje americký zájem o řešení československého problému lidem doma [...] nedosáhla splnění ani jednoho z úkolů, pro které byla vytvořena* (s. 119). Peroutkovy názory v ještě širším záběru rovněž viz KOSATÍK, Pavel: *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*. Paseka, Praha – Litomyšl 2000. Peroutka byl ovšem sám předmětem silné kritiky protikošičanů za způsob vedení RFE a propagaci národního komunismu a socialismu na jeho vlnách.

28 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez moci*, s. 8–9.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

západních vlád pro malé pochopení vůči československému exilu, ale poukazuje zároveň na dlouhodobé financování aktivit RSČ a finanční podporu jejich vrcholných představitelů.²⁹

Rádío svobodná Evropa

Pane Peroutko, tato stanice je nyní vaší stanicí. Na tento výrok předsedy NCFE C. D. Jacksona pronesený v roce 1951 u příležitosti zahájení provozu české sekce Rádía svobodná Evropa odpověděl její první ředitel: *Snad ještě nikdy nedal národ národu takový dar.*³⁰ Tato slova zní sice velkoryse, ale vysílání RFE (Radio Free Europe), vedle Československa zaměřené také do Polska, Maďarska, Jugoslávie, Bulharska a Rumunska, s ročním mnohamilionovým rozpočtem nebylo nákladným darem amerických občanů těmto národům. Prioritou ministerstva zahraničí Spojených států a CIA, což byly skuteční provozovatelé RFE, bylo naplňovat prostřednictvím rozhlasového vysílání – pomocí národně komunistické propagandy – vlastní zahraničněpolitickou taktiku zaměřenou na oslabení Sovětského svazu.³¹ Proti zaměření RFE na „boj proti komunismu komunismem“ a proti převažující socialistické orientaci redaktorů vysílání protestovali v tisku i u americké vlády čeští i slovenští antikomunisté, resp. protikošičané. Nepříliš znám je případ Heleny Koželuhové, v poválečném období úspěšné a protikomunistickou veřejností oblíbené novinářky. Ta byla sice přijata jako externí zaměstnankyně RFE, ale její antikomunistické příspěvky byly odmítány s tím, že jsou slabé úrovně, nebyly jí vypláceny honoráře a nakonec byla z RFE vytlačena.³² Již v padesá-

29 RAŠKA, Francis D: *Opuštění bojovníci*, s. 246–251.

30 ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez moci*, s. 56. K RFE a Peroutkovi dále viz PEROUTKA, Ferdinand: *Úděl svobody. Výbor z rozhlasových projevů 1951–1977*. Academia, Praha 1995, s. 5; SEDLÁČEK, Karel: *Volá svobodná Evropa*. Archa 90, Praha 1993.

31 Projekt RFE a RL byl schválen americkou vládou a podepsán ministrem zahraničí Deanem Achesonem. RFE bylo financováno vládou Spojených států a částečně z veřejných sbírek organizace Crusade for Freedom, která byla součástí další oficiálně nevládní organizace National Committee for Free Europe – NCFE (později přejmenované na Free Europa Committee – FEC), což byla ovšem ve skutečnosti jen převodová páka vládní Ústřední zpravodajské služby CIA. V roce 1971 Spojené státy veřejně přiznaly, že RFE/RL financuje CIA a jeho řízení převzal americký Kongres. Podle výpovědi senátora Clifforda Caseho z roku 1971 CIA hradila v té době 30 milionů dolarů z celkového rozpočtu 34 milionů dolarů. Viz SLÁDEČEK, Zdeněk: *Struktur und Program des tschechischen und slovakischen Exils*. Fides-Verlagsgesellschaft, Mnichov 1976, s. 49.

32 Koželuhová se obrátila s žádostí o pomoc a o zveřejnění svého případu na Josefa Jostena, národně-socialistického žurnalistu a vydavatele časopisu *Čechoslovák v zahraničí*. Byla však odmítnuta na základě dopisu adresovaného Jostenovi z RFE, jehož autor ji obviňoval ze lži. V korespondenci s Koželuhovou Josten onoho autora odmítl identifikovat. Kopie korespondence Heleny Koželuhové a Josefa Jostena z roku 1955 ve vlastnictví autora. Milošlav J. Brouček uvádí, že Koželuhová byla z RFE vyloučena šéfredaktorem mnichovské redakce, národním socialistou Milošlavem Kohákem (viz BROUČEK, Milošlav J.: *Československá tragédie*, s. 395). Svůj postoj poté prezentovala na stránkách mnichovské *Bohemie*. Koželuhová udělala v exilu ještě před svým angažmá v RFE patrně osudovou chybu, když se nedržela spolupráce, kterou jí v novinářské činnosti nabídl zakladatel exilové národní demokracie Rudolf Kopecný, ale projevila zájem stát se s jeho pomocí předsedkyní této strany – čímž jejich komunikace skončila (viz KOPECKÝ, Rudolf: *Vzpomínky starého novináře VIII*. Strojopis). Po zkušenosti v RFE ukončila tato schopná novinářka ke škodě celého protikomunistického exilu svoji žurnalistickou kariéru.

Jan Cholínský

tých letech byla problémem RFE infiltrace komunistickými agenty – na což po různých provalech upozorňovali především zmínění kritici jeho redakční práce. Historie české sekce RFE teprve čeká na své nestranné zpracování, které může výrazně přispět k poznání exilové problematiky.³³

Objektem kritiky směřované na českou sekci RFE se stal její ředitel Ferdinand Peroutka, jemuž bylo připomínáno jeho poválečné opěvování socialismu a Sovětského svazu a vytýkáno programové zaměření RFE, jakož i osobní rozhlasové vystupování. Argumenty Peroutkových exilových kritiků, související kromě výhrad k RFE i s podstatou celkového exilového rozkolu (a také s dávným sporem konzervativců se socialisty), lze shrnout v ukázce z článků *Kde přestal pan Peroutka* a *Ohlas v cizím tisku*, které přinesl v létě 1951 časopis *Bohemia*. První článek informoval o *Otevřeném listu panu Ferdinandu Peroutkovi*, který byl polemikou Karla Konšela s Peroutkovou knihou *Byl Edvard Beneš viněn?*³⁴ V článku byly citovány pasáže z Peroutkovy knihy *Tak nebo tak*, vydané v Československu v roce 1947 (jako výbor z Peroutkovy poválečné publicistiky), a Konšelovy komentáře k ní. Mezi kritizovanými citacemi byly například následující Peroutkovy výroky: *Ještě nikdy nebylo Rusko tak mocné, nikdy nebyly síly socialismu tak mohutně seřazeny. To jest nová epocha dějin. Přesto někteří lidé myslí setrvačně. Ještě se nepodařilo vysvětlit všem nutnost pádu kapitalismu [...] Komu opravdu jde o osvobození lidské osobnosti, nesmí se lhotejně stavět k vyhlídce, že nyní může být člověk osvobozen od věky trvající nadvlády peněz, která není o nic důstojnější, než kterákoli jiná nadvláda. [...] Podél cesty, jíž prošla ruská revoluce, tlí nesplněná prococtví jejích nepřátel. Ona je jedním z dějinných impulsů tak velkým jako reformace a francouzská revoluce, snad tak velkým jako křesťanství! [...] Revoluce [v ČSR] byla nezbytná, přirozená, dějinná a čestná a příští pokolení budou spokojeně žít z jejích výsledků. To třeba stále opakovat těm, kteří osobně byli zraněni a proto nechápou! [...] Nevěřit, že dělníci upřímně i vášnivě si přejí socialisace a že neopustí toho, v kom vidí záruku svého toužení (rozumí se: komunisty), toť nedostatek psychologické jasnozřivosti...! [...] V našich poměrech odpor proti velkému dílu znárodnění – veřejný nebo tajný – nemůže platit za nic jiného než za reakci. Po té stránce nemusíme být na rozpacích, koho nazývat reakcionářem [...] Mnohokrát jsme řekli, že u nás je jediný vývoj možný: k socialismu. Je třeba, aby každý jednou mohl říci s hrдостí: byl jsem při tom, pomáhal jsem.*

Závěrečný komentář Karla Konšela k uvedeným citacím zněl: *Nechtějte nás ještě nyní přesvědčovat Vy, pane Peroutko a všichni ostatní, kteří jste ve jménu socialismu udělali komplot proti národu a státu [...] Byli jste to právě Vy a Vaše internacionála (na tom nic nemění, že jste si říkali čeští a národní socialisté), kteří udělali podkop pod starou, spořádanou Evropou ve všech jejích státech. Úpadek charakteru, nevážnost ke starým řádům, opovrhování každým řádem, lidským i Božím, je výsledek Vaší práce. Zasloužili jste se ve všech republikách, tou francouzskou*

33 Kritické reflexe RFE průběžně publikoval v mnichovské *Bohemii* např. František Janík-Horák. On i další autoři poukazovali na propagaci socialismu, titoismu a personální obsazení redakce včetně komunistické infiltrace. O dílčí zpracování problematiky infiltrace RFE komunistickými agenty se pokusil historik Prokop Tomek, přičemž jeho práce byla, jak sám uvedl, částečně limitována přístupností či skartováním archivních materiálů (TOMEK, Prokop: *Objekt Alfa. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu svobodná Evropa*. ÚDV, Praha 2006).

34 *Bohemia*, 1951, č. 9–11, s. 6.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

počínaje a tou československou konče, o rozbití tradičních svazků, na nichž spočívá evropská kultura – křesťanství s jeho centrem Římem. [...] Kdo se snažil o odluku Církve od státu, reformu manželského práva, kdo kácel mariánské sloupy a kdo vyhazoval kříže ze škol? Komunisté? Nikoli – Vy, socialisté. Horovali jste pro laickou morálku, které ale nebylo, není a nebude. Udělali jste vše, aby komunismus, až přijde, měl urovnanou cestu. [...] Dnešní krise evropská je především krisí mravní. Naše krise byla součástí této krise evropské. Její příčiny a následky se prolínají a přelívají přes hranice – zcela po způsobu internacionalismu. Rovný si hledal a našel rovného po celé Evropě, socialista socialistu, nejprve „malého“ a pak „velkého“. [...] Vytvořili jste společenství zájmů osobních a stranických, vypěstovali jste kult osobnosti a neohlíželi jste se ani na národ, ani na stát. Tam doma, měli jste dosti sil umlčet odpůrce. Tady jich nemáte. Jak naznačuje tato polemika, exilový spor o Národní fontu a legitimitu exilové reprezentace přerostl časem ve spor socialisté versus konzervativci, jehož součástí byly i prvky: ateismus versus náboženství a částečně i přijímání versus odmítání politického působení Tomáše G. Masaryka (tedy nejen Edvarda Beneše, jako spojence komunistů, ale i jeho předchůdce v prezidentském úřadu).

Druhý ze zmíněných článků začínal slovy: *Okolnost, že ve jménu svobody mluví i někteří extrémní neokomunisté, vyvolala jak v českých a slovenských kruzích, tak i v německé a informované americké veřejnosti vlny protestu a nesouhlasu.* Dále byl citován německý list *Münchener Allgemeine*, který psal o prokomunistické tendenci českého oddělení RFE: *Komu jsou tyto skutečnosti známy, musí se tázat, co je větší: zda naivnost, věř-li kdo, že je možno vést protikomunistické „křížové tažení“ s lidmi uvedeného druhu, či nehoráznost, jíž vynikají právě oni lidé, kteří se domnívají, že mohou tak ohlupovati veřejnost. Není naší věcí litovati amerického občana, jenž si zde nechává dobrovolně tabat z kapsy peníze, jež slouží více k osobnímu blahobytu malé kliky než k stanovenému účelu. Na každý pád jsme však tak smělí se domnívat, že Sověty – a tudíž i pražská vláda – byly mimořádně špatně informovány, když podaly protest proti činnosti vysíláče „Free Europe“.* Pokud je tento vysíláč personálně tak obsazen jako dnes, pak jej mohou bez obav nechat nerušeně pracovat. Pracuje totiž více pro ně než proti nim. Uvádí totiž lidi za „železnou oponou“ v pochybnost, že Američané jsou schopni úspěšně čelit duchovně-propagandistické úrovni komunismu. Tamtéž byl citován exilový list *Rozpravy* a článek Simeona Ghelfanda: *9. května t. r. vysílalo čs. radio „Free Europe“ v Mnichově rozhovor s komunistou, bývalým propagátorem kolchozů a pobáněčem sedláků a dělníků na Brněnsku, soudruhem Novotným, který nedávno utekl z ČSR. Jemu se komunismus docela zamlouvá a líbí, jen s jeho prováděním soudruh Novotný jaksi nesouhlasí [...]. Ani slůvka o tom, že až bude zase svoboda, budou podnikatelé podnikat a obchodníci obchodovat; a že boty u nás bude zase vyrábět švec a nikoli stát; že plná zaměstnanost, důstojný životní standard a spravedlivá mzda budou zajištěny nikoli socialistickým otrokářstvím, nýbrž účinným sociálním zákonodárstvím a organizací výroby na základech hospodářské samosprávy; že nebude již státních loupeží soukromého majetku [...].*

Český národní výbor

Zcela odlišná programová stanoviska než RSČ zastával v Londýně sídlící Český národní výbor (ČNV), který odmítl jakoukoliv spolupráci s komunisty a „benešisty“. Jednalo se o politickou organizaci, jejíž jádro tvořili exulanti z doby druhé světové

Jan Cholínský

války, kteří již v roce 1943 založili v Londýně politickou skupinu s názvem Česká národní jednota jako opozici proti prosovětské politice prezidenta Beneše a československé exilové vlády. V roce 1945 se nevrátili do osvobozené vlasti, ale přejmenovali svoji skupinu na ČNV a zahájili kampaň proti československému lidovědemokratickému režimu. V memorandech britským ministrům zahraničí Anthony Edenovi (16. 5. 1945), kde oznamovali, že *území Republiky Československé je z větší části zaplaveno Rudou armádou, pod jejíž ochranou okamžitě přibyl samozvaný prezident Dr. E. Beneš se svojí vládou, utvořenou v Moskvě a začal v zemi řídit způsobem samozvaným a diktátorským a dospěli k přesvědčení, že český národ byl opět zbaven možnosti vyjádřiti svou svobodnou vůli a vládnout dle práva sebeurčení*, a Ernestu Bevinovi (17. 8. 1947), kde konstatovali, že volby v roce 1946 nebyly, což je samozřejmé, volbami svobodnými podle pojmu západních demokracií. Na území Čech byly povoleny pouze 4 politické strany, které již předtím byly svázány vnucenou dohodou zvanou Národní fronta. Tato úmluva vyloučila jakoukoliv možnost *organisování opozice*, dále poukazovali na podřízenost československé zahraniční politiky Sovětskému svazu v souvislosti s odmítnutím Marshallova plánu a za tento stav přisuzovali *vinu nejen komunistům v Praze, ale také Edvardu Benešovi, jehož celá politika za války a po ní měla tendenci změnit tisíciletou tradici křesťanské civilizace a nahradit ji falešným evangeliem Východu, pod pláštěm nové panslavisticko-komunistické víry*.³⁵

Předsedou ČNV byl Lev Prchala – legionář z první světové války, oceněný britským a francouzským válečným vyznamenáním, v roce 1933 zástupce náčelníka hlavního štábu československé armády, v roce 1938 držitel nejvyšší vojenské hodnosti a jeden z nejvyšších velitelů československé armády a v roce 1939 v Polsku zakladatel druhého, protinacistického československého odboje, který byl již od roku 1940 v exilu v opozici proti Edvardu Benešovi.³⁶ Prchalovými nejbližšími spolupracovníky byli Karel Locher – bývalý pravicově orientovaný diplomat, Vladimír Borin-Ležák – levicový žurnalista a další členové ČNV Adolf Němec, Josef Kratochvil, Václav Míšek, Zdeněk Sládeček, Stanislav Brzobohatý. ČNV zahájil již v roce 1945 úzkou spolupráci se slovenskou národní skupinou vedenou Peterem Priedavkem (ta se podříдила vedení Karola Sidora a stala se základem Slovenské národní rady v zahraničí) a s polskou exilovou vládou, od níž také přijímal finanční podporu, a podílel se na vytvoření Česko-polsko-slovenského federálního klubu a Středoevropského federálního klubu (v němž bylo zastoupeno deset národů). Pražská vláda Národní fronty na návrh Vojenské rady odebrala Lvu Prchalovi (a také dalšímu důstojníkovi stojícímu v čele ČNV – majoru Zdeňku Sládečkovi) vojenskou hodnost a ve zdůvodnění tohoto rozhodnutí uvedla,

35 JANÍK-HORÁK, František: *Vznik, program a cíle České národní skupiny v Německu*. Strojopis, Mnichov 1950, s. 28–29; KAPLAN, Karel: *Pouťorotý exil 1948–49*, s. 35–54; o ČNV rovněž exilový časopis *Český boj* vydávaný v Londýně v letech 1948–1951 a 1957–1959, *České listy* vydávané v Londýně v letech 1952–1953.

36 Lev Prchala nesouhlasil s československou kapitulací a odevzdáním pohraničí Německu v září 1938, ale jako zakladatel československého vojenského odboje v Polsku byl na počátku druhé světové války k Edvardu Benešovi loajální. Po obvinění, které mu nebylo nikdy prokázáno, byl ve Francii odstaven a vojenské vedení odboje bylo svěřeno generálu Sergeji Ingrovi, který byl před válkou v nižším služebním postavení. V roce 1940 se Prchala v Londýně přidal k protibenešovské opozici (František Schwarz, Karel Locher a Vladimír Borin). HRUBAN, Zdeněk: *Dvacet let od smrti generála Prchalvy*. Strojopis z roku 1983 ve vlastnictví autora textu.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

že Prchala opakovaně porušoval vojenskou přísahu, dopustil se činů, které lze stíhat jako vojenské zločiny, a zavadl důvod pro podezření ze zločinu úkladů o republiku. Skutečnost, že toto usnesení vlády nebylo na žádost Prchalova syna podanou krátce po pádu komunismu zrušeno, je přinejmenším diskutabilní.³⁷ Československá vláda Národní fronty také žádala prostřednictvím svého vyslanectví v Londýně ministerstvo zahraničí Velké Británie o vydání Prchaly a Sládečka do Československa, ale její žádosti nebylo z britské strany vyhověno.

Již 27. února 1948 vydal ČNV *Prohlášení o komunistickém převratu v Praze*, v němž vyhlásil boj proti komunistické diktatuře, vyzýval Čechy ve vlasti, aby tvořili podzemní odbojové skupiny a zároveň zahájil organizačně politickou práci v uprchlických táborech s cílem sjednotit exil pod své vedení. Exilové místní organizace ČNV v jednotlivých státech – České národní skupiny –, z nichž nejpočetnější a nejaktivnější se utvořila v rozděleném Německu pod vedením Vladimíra Pekelského, a domácí skupiny měly být sjednoceny ve společném Hnutí za svobodu. K ČNV dále patřily další přidružené složky, z nichž nejaktivnější byla Organizace svobodné české mládeže, a jeho komunikačním orgánem byl od roku 1948 tištěný časopis *Český boj*. *Rámcový program* ČNV z roku 1949 odmítal jakoukoliv totalitu, hlásil se k zásadě sebeurčení všech evropských národů, zasazoval se o spolupráci národů utlačených komunismem a své stoupence zavazoval k úsilí o vytvoření federace svobodných národů. Jako hlavní úkol vymezil *boj za svobodu českého národa a soustředování všech demokratických sil, aby bylo dosaženo tohoto úkolu*. Zároveň ovšem jako *koordináční představitelstvo českých demokratických složek bojujících za svobodu národa*³⁸ prezentoval ČNV sám sebe a od tohoto „pověření“ nehodlal ustoupit, což ho brzy přivedlo do izolace i v protikošickém politickém proudu, jehož byl součástí. ČNV popřel oprávněnost vysídlení sudetských Němců z Československa a odsoudil brutální způsob, jakým bylo provedeno. Jako první český politický subjekt stvrdil snahu po smíření se sudetskými Němci písemně, uzavřením tzv. Wiesbadenské dohody v roce 1950, za což sklídl od představitelů košického proudu ostrou kritiku. Ač další skupiny v protikošickém politickém proudu sdílely k vysídlení podobný postoj, distancovaly se od podle nich příliš vstřícného postoje ČNV, v němž někteří spatřovali náznak souhlasu s opětovným přiřazením českého pohraničí k Německu.

ČNV měl po únoru 1948 legitimní nárok stát se významnou složkou odboje – na rozdíl od většiny prominentů Národní fronty měl kontinuitu boje proti bezpráví a komunismu. Získal také značný počet stoupců v uprchlických táborech, a dokonce i v Československu, ale nedokázal nalézt společnou řeč ani s politicky relativně blízkými skupinami – národními demokraty, křesťanskými demokraty a agrárníky –, ani udržet partnerství se svými nejschopnějšími aktivisty v Německu. Archivář československého exilu Zdeněk Hruban v životopisné studii o Lvu Prchalovi výstižně konstatoval, že ČNV nevyužil příležitosti ke sjednocení londýnské opozice před únorem 1948 a nebyl kvůli své autoritativnosti a nepružnosti úspěšný ani poté. Zároveň však

37 Dopis náčelníka personální správy Federálního ministerstva obrany Františka Greinera z 22. června 1991 Ladislavu Prchalovi (kopie ve vlastnictví autora tohoto textu).

38 *Český boj*, Londýn 1949, č. 10–11, s. 1.

Jan Cholínský

připomněl, že nově přichozí „politikové Národní fronty bez komunistů“ se rovněž pokládali za vybraní představitele exilu na základě hodnoty udělených jim komunisty ovládanou Národní frontou a *byli neméně autoritativní*.³⁹ Když se v roce 1951 po rozepři s Karlem Locherem od ČNV oddělila jeho německá skupina vedená Vladimírem Pekelským, ocitl se v exilové politice v naprosté izolaci a dále se orientoval na spolupráci se zástupci sudetoněmeckých vysídlenců. Při posuzování Prchalovy činnosti v kritickém desetiletí československých dějin i později je však evidentní, že jeho názory a postoje vůči komunismu v klíčových okamžicích byly v principu správné. Nestal se ale úspěšným exilovým politikem, byl pod vlivem svých dvou spolupracovníků (Borina a Lochera) a nedokázal po únoru 1948 zúročit morální kapitál nastrádaný od roku 1940. Přestože Lev Prchala byl a dodnes symbolicky zůstal (v podání české historiografie) mezi poraženými, je příkladem člověka a vojáka, který přes všechny osobní nepříjemnosti dokázal v době smrtelného ohrožení státu jednat svědomitě a před celým světem klanícím se Stalinovi říkl jasné ne komunismu a těm, kdo mu v Československu připravovali cestu.

Dne 10. března 1948 byla v Německu ustavena Česká národní skupina (ČNS), která navazovala na činnost tamní organizace Třetí odboj a přihlásila se k londýnskému ČNV. Cílem ČNS bylo sdružit exulanty bez ohledu na dřívější politickou příslušnost nebo náboženské vyznání – pokud jsou *mravně zachovalí* – a pracovat pro záchranu národa ze spárů komunismu. Předpokladem k tomu, aby byl národ zachráněn, bylo podle zakladatelů *nutné říci skutečnou a čistou pravdu o příčinách a původcích jeho současného utrpení a ponížení*. Za tyto původce považovala ČNS Edvarda Beneše a jeho stoupence a za vrcholný orgán českého exilu uznala ČNV v Londýně, jehož *Rámcový program* přijala. Předsedovi ČNS, jímž byl bývalý aktivista radikální vlastenecké praxe Vladimír Pekelský, se podařilo vytvořit v Německu silné centrum protikošického politického proudu. Kromě toho ČNS formulovala základní teze svých postojů a zásad, založené na osvobození národa od komunismu, nastolení práva a demokracie, na mravní obrodě v duchu křesťanských zásad a prosazování federativního uspořádání střední Evropy. V těchto tezích dále stálo: *Bojujeme proti každému otrokářskému systému. Proto jsme bojovali proti nacismu, proto bojujeme proti bolševismu a lidové demokracii [...] spolupracujeme se slovenskými bratry jako rovný s rovným co nejdříve [...] nemůžeme nikdy soublasit s kolektivním potrestáním Němců a Maďarů z ČSR, neboť kolektivní potrestání se přiči křesťanské mravnosti [...] Neuznáváme retribuční lidové soudnictví [...] po květnu 1945 byli zavírání z převážné většiny schopní odpůrci bolševismu jen pro tento svůj politický postoj, zatím co skuteční zrádci národa, skuteční kolaboranti s nacismem páchali další krvavé zločiny, kryjíce se legitimacemi historickogeografické hranice českých zemí Národní fronty. [...]neuznáváme rudé komunistické soudnictví po únoru 1948.*⁴⁰

Od svého ustavení vyvíjela ČNS intenzivní rozmanitou činnost – nábor členů v uprchlických táborech a podílení se na ustavování a činnosti exilových národních skupin ve 21 státech; zasilání memorand týkajících se exilové problematiky a proti-

39 HRUBAN, Zdeněk: *Dvacet let od smrti generála Prchalý*, s. 41–43. Strojopis.

40 JANÍK-HORÁK, František: *Vznik, program a cíle České národní skupiny v Německu*, s. 5–6.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

komunistického odboje vládám Spojených států, Velké Británie, Francie, Vatikánu, Španělska, Argentiny, Chile, Kanady; spolupráce s předním představitelem Slovenské národní rady v zahraničí Matúšem Černákem, spolupráce s exilovými organizacemi Chorvatů, Maďarů, Poláků, Srbů, Ukrajinců; podíl na vytvoření Česko-Sudetoněmeckého federálního výboru (Sudetendeutsch-Tschechischer Föderativausschuss); sociální práce ve prospěch uprchlíků – zprostředkování zaměstnání exulantů za rovných podmínek s německými občany zprostředkování emigrace do latinskoamerických států; vydávání několika informačních zpravodajů a od roku 1950 tištěného časopisu *Bohemia* rozesílaného do mnoha zemí světa; opakované výzvy k sjednocení českým exilovým antikomunistům odmítajícím *Košický vládní program*; udržování kontaktů s německými politiky a se zástupci sudetských Němců a publicistika v německém tisku. Například v *Münchener Merkur* z 1. prosince 1949 publikovala ČNS prohlášení, v němž *obhajuje český národ a distancuje tento jako celek od zločinů spáchaných Dr. E. Benešem, vládou a jednotlivci z řad českého národa po květnu 1945 na příslušnících českého, slovenského, německého a maďarského národa*. Představitelé sjednocených sudetských Němců krátce nato vypracovali v Eichstättu *Adventní deklaraci*, v níž odmítli kolektivní vinu českého národa za zločiny v českých zemích po květnu 1945 a uznali historicko-geografické hranice českých zemí. Před jejím publikováním požádali Vladimíra Pekelského o zodpovězení několika otázek a jeho odpovědi publikovali společně s deklarací v časopisu *Volksbote* 20. prosince 1949.⁴¹

V Pekelských odpovědích mj. zaznělo: *Německá kapitulace byla českým národem v celku přijata s pocitem radosti, neboť národ v tom spatřoval vysvobození z teroru nacismu. Převažná většina obyvatelstva v českých zemích předpokládala, že se navrátí demokratické poměry, ve kterých jsme žili po roce 1918. Málo kdo slyšel varovný hlas předsedy ČNV v Londýně, gen. Prchalý, který již v prosinci 1943 protestoval proti moskevské smlouvě, uzavřené mezi dr. Benešem a sovětskou vládou, zajišťující Sovětům rozhodující politický vliv v ČSR [...] ČNV v Londýně protestoval slavnostně před celým civilisovaným světem již v červnu 1945 jak proti nelidskosti, páchaným při bromažném odsunu Němců z ČSR, tak i proti jejich kolektivnímu potrestání jako takovému. [...] Jedinou myslitelnou společnou základnou je křesťanství. Společný boj proti společnému nepříteli, obrožujícímu křesťanskou civilizaci a kulturu, jímž je bolševismus, zavazuje zdravé, demokratické síly všech národů ke spolupráci. [...] Jsme pro přísnou spravedlnost. Jsme pro spravedlivé potrestání skutečných viníků, jak zodpovědných vládních činitelů a zodpovědných veřejných funkcionářů, kteří tragédii obyvatelstva v českých zemích zavinili, tak i oněch osob, kterým se před řádným soudem prokáže, že vraždily, týraly a loupily. [...] Proti názoru českého exilu, jehož mluvčím a vrcholným orgánem je ČNV v Londýně, se staví ti, kteří v letech 1945–1948 společně s dr. E. Benešem pomáhali zbolševisovat ČSR. Český národ však odmítá představitele této oposice českého exilu, Dr. Zenkla, Dr. Ripku aj., neboť zlo a škody, které tito společně s komunisty napáchali v letech 1945–1948 na českém národě, jsou takového dosahu, že národ postavily na pokraj záhuby.*⁴²

41 Tamtéž, s. 35–38.

42 Tamtéž, s. 32–34.

Jan Cholínský

Sdružení českých demokratických federalistů

Také v protikošickém exilu docházelo k vážným osobním a stranickým rozepřím – po více než třech letech spolupráce a dobrovolného včlenění do řad ČNV se ČNS v Německu 28. září 1951 opět osamostatnila a přejmenovala se na Sdružení českých demokratických federalistů (SČDF). Důvodem rozchodu byly podle sdělení Františka Janíka-Horáka v *Bohemii* déle než rok se vršící rozpory – autoritářství vedení ČNV a zároveň jeho nečinnost, dominantní vliv Karla Lochera a marxisticky orientovaného Vladimíra Borína, jimž začal podléhat Lev Prchala, pomlouvání ČNS Locherem před zástupci sudetských Němců, obavy z rozdílné interpretace Wiesbadenské dohody (ČNS trvala na nedotknutelnosti českých hranic) aj. Dalšími závažnými důvody, na které Janík-Horák poukázal, byly dřívější kontakty vedení ČNV s komunistickými agenty E. Sztwiertniou, K. Straussem, Svobodou a s R. Storchem. V závěru Janík-Horák uvedl: *My jsme vynесли „Londýn“ tam, kde dnes je, proto můžeme směle prohlásiti, že s námi stál a bez nás padá, poněvadž nestojí na vlastních nohou. Není sice naším programem „Londýn“ bořit, museli jsme však v zájmu národa promluvit.*⁴³ V tomtéž čísle *Bohemie* byly publikovány *Usnesení České národní skupiny v Německu a Programové body Českých demokratických federalistů*. V prvním dokumentu stálo, že *ČNS v Německu a napojené ČNS v ostatních zemích Západu přestávají uznávat ČNV v Londýně za své politické vedení*. Dále bylo v šesti bodech toto usnesení zdůvodněno a oznámeno ustavení nového politického tělesa – Sdružení českých demokratických federalistů (SČDF). Předsedou SČDF byl Vladimír Pekelský, místopředsedou Rudolf Wierer (někdejší profesor církevního práva a dějin na Masarykově univerzitě v Brně, po válce stíhaný pro svoje členství v organizaci Liga proti bolševismu), ústředním tajemníkem František Janík-Horák a dalšími členy vedení prof. Josef Korejs, Břetislav Nádvorník, Josef Kezer (za Sdružení persekovaných bolševismem), Karel Mareš (Svobodné české odbory), Igor Mitáček (Český studentský svaz), Jan Olenič (Svaz bývalých vojáků), Jarmila Veselá (Svaz českých žen).

Jedenadvacetibodový program SČDF byl stručně, konkrétně a kvalitně formulován a z dnešního pohledu je zřejmá škoda, že některé jeho principy se po pádu komunismu nepodařilo v Československu naplnit. Program byl uveden preambulí, která začínala: *Zavrhujeme každou totalitu, at' již bolševickou, nacistickou či jinou, tak i její nutné důsledky: nenávisť rasovou, národnostní, třídní či náboženskou. Proto bojujeme proti otrokářskému bolševismu. Chceme národ vysvoboditi a trvale zabezpečiti skutečnou vzájemnou snášenlivost všech národů, s nimiž chceme žíti a pracovat jako rovni s rovnými ve svobodné federaci. [...] Celé tisícileté dějiny, z nichž nic nechceme vypouštěti nebo dokonce fálšovat, nám ukazují jasně chyby minulosti, a tudíž i správnou cestu do budoucna*. Program uznával nezadatelná lidská práva včetně soukromého vlastnictví, liberálně demokratický politický model s důrazem na sociální odpovědnost, tržní hospodářství (vyjma klíčového průmyslu, který měl zůstat v případě potřeby ve veřejném vlastnictví nebo ve správě zaměstnanců). Ve srovnání se skutečným postkomunistickým vývojem o 38 let pozdě-

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

ji jsou pozoruhodné mnohé principy, např.: *Přechod z bolševického systému [k tržnímu hospodářství, pozn. aut.] bude proveden plánovitě a zákonitě, aby nevznikla anarchie a tím i zbytečné škody hospodářské a mravní; „Dělnickým“ maturantům a graduovaným (doktorům, inženýrům a pod.) bude dána možnost doplniti své vzdělání za účelem nesporného akademického titulu; Svoboda politického života bude zabezpečena jak zákazem totalitních směrů, tak i vybudováním samosprávy také obecní, územní a národnostní; Soudnictví bude svěřeno mravně bezúhonným, odborným, nestranným a naprosto nezávislým soudcům; Neuznáváme ani retribuční soudnictví po r. 1945 ani „lidovou“ justici po r. 1948 a žádáme plnou rehabilitaci pro jejich nevinné oběti. Slovenský národ rozhodne svobodně o svém státním sebeurčení; Bude zaručeno smíření, rovnoprávnost, úměrné odškodnění jak Čechů, tak i sudetských Němců, jejichž návrat do vlasti je důsledkem nezadatelného práva lidské osobnosti na domov.*

SČDF v průběhu následujících let udržovalo kontakty se stovkami lidí, mělo početnou obec členů a příznivců po celém světě, udržovalo přátelské kontakty se zástupci sudetských Němců (mj. R. Lodgmanem, O. Richterem, dr. Turnwaldem) a mělo i kontakty na nesocialistické německé politiky a jejich podporu, vydávalo a rozesílalo nejkvalitnější a nejinformovanější antikomunistický exilový časopis padesátých let. V *Bohemii* vycházely nesmlouvavé komentáře k aktuálnímu dění v českém a slovenském exilu od Františka Janíka-Horáka, rozборы historických, politických a právních problémů od univerzitních profesorů Jaroslava Hrázského a Rudolfa Wierera, redakce soustavně pronyřovala vývoj ve vlasti a sledovala pronikání komunistických agentů do exilu (přinesla například rozsáhlou reportáž o činnosti agenta Bohumila Černého a jeho průniku do národně socialistické strany).⁴⁴ Na počátku roku 1953 vyšel v *Bohemii* otevřený dopis SČDF nazvaný *Žaloba proti vládě ČSR a jejím soudním, správním a výkonným orgánům. Světové veřejnosti a vládám svobodnýmilovných států*. Tato žaloba vinila představitele československého státu ze zločinu genocidy, jehož se měli dopustit v poválečné době a v pouňorové době. V jejím úvodu uváděné počty obětí jsou podle dnešních poznatků nadsazené, ale hlavním obsahem byla konkrétní svědectví popisující život a utrpení obviněných v ruzyňské věznici. V závěru bylo uvedeno, že československá rudá vláda se dopouští skutkové podstaty, kterou Konvence o genocidě z 9. 12. 1948 kvalifikuje jako zločin podle mezinárodního práva a které československé zákony kvalifikují jako vraždu, zabití a ublížení na těle. Dále stálo: *Navrhujeme, aby vlády svobody a právamilovných států předložily tento případ UNO [tj. OSN, pozn. aut] a aby byly provedeny další důkazy, hlavně dalšími závažnými, již nyní dosažitelnými svědky, které předvedeme při soudním přelíčení, a řadou odborných posudků znalců z oboru právního, hospodářského a lékařského.*⁴⁵ Tento dopis mohl být vedle dalších aktivit důvodem, který nastartoval riskantní operaci StB s cílem paralyzovat činnost SČDF drastickým útokem na jeho předsedu.

Soustavná aktivita Pekelského v Německu, která začala už v roce 1947 organizováním odporu proti režimu Národní fronty a spoluprací se sudetskými Němci, nemohla ujít komunistickým bezpečnostním složkám. V roce 1948 na něho byla nasazena

44 Zenklův styk se sovětským špiónem. *Bohemia*, 1953, č. 22–23, s. 3–4.

45 Žaloba proti vládě ČSR a jejím soudním, správním a výkonným orgánům. Světové veřejnosti a vládám svobodnýmilovných států. *Bohemia*, 1953, č. 19, s. 3.

Jan Cholínský

agentka vojenské zpravodajské služby (Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA při ministerstva národní obrany) a později StB (I. správy ministerstva vnitra) Marie Tomšů-Blaschtowitschková, krycím jménem Marina. Stala se nejprve Pekelského sekretářkou (červen 1948) a v září 1951 manželkou, přičemž o jeho politické (ČNV, SČDF) a zpravodajské (spolupráce s německou tzv. Gehlenovou organizací a americkými organizacemi CIC a OSI) činnosti průběžně podávala zprávy do Československa. Prostřednictvím Mariny, jejíž zpravodajskou motivací byly výhradně finanční odměny a osobní prospěch, bylo postupně rozvráceno nejvýkonnější exilové antikomunistické centrum. Marině se současně podařilo zničit i samotného Pekelského, když ho v dubnu 1953 po předchozí dohodě se svými řídicími orgány vylákala do tehdejší sovětské zóny Vídně a tam ho zavedla na smluvené místo. Pekelský byl poté příslušníky StB a jejich sovětskými zpravodajskými „přáteli“ za dramatických okolností unesen. Ze dvou alternativ (převoz do Československa a pravděpodobný trest smrti nebo špionáž pro StB), před nimiž se ocitl, zvolil „dobrovolně“ spolupráci s StB (resp. I. správou ministerstva vnitra). Manželka ho znovu obelhala při konfrontaci během zadržení, když se jím nechala naoko přemluvit, že na spolupráci přistoupí také ona.

Do Československa poté skutečně dodávali zprávy společně oba manželé a dostávali za to od svých řídicích orgánů peníze. Z dochovaných agenturních svazků vyplývá, že zatímco na základě předchozích udání „Mariny“ bylo v Československu a východním Německu z pětaticeti označených osob patnáct zatčeno (z nich bylo deset tzv. agentů-chodců), po zapojení Pekelského byly dodávané zprávy sice rozsáhlejší, ale podle dílčího hodnocení StB slabé a povrchní a nevedly ke konkrétním zatčením. V jednom z dochovaných záznamů o vyhodnocení zpravodajské činnosti Pekelského se například píše, že *dosud nedal skutečně zprávy hodnotné, kterými by prokázal svoji poctivost ve spolupráci s námi, na př. zprávy, na základě kterých bychom mohli odhalit a zatknout nějakého nepřátelského agenta*. V bilančním záznamu StB z 3. února 1965 je společná špionážní činnost manželů Pekelských stručně shrnuta následovně: *Oba podávali zprávy, týkající se činností čs. emigrace v ZN, slovenských separatistů, ukrajinské nacionalistické organizace, sudetských Němců, maďarské emigrace, SE, seznamy čsl. osob v uprchlických táborech apod. Svazky byly uloženy do archivu pro malé možnosti spolupracovníků*.⁴⁶

Prozatím zde nelze v úplnosti zhodnotit míru Pekelského spolupráce, a dokonce ani vyvrátit, zda nebyl současně agentem některé západní centrály, jak se toho obávali jeho komunističtí řídicí pracovníci. Faktem je, že na manželský pár postupně doléhalo podezření ze spolupráce s komunisty z více stran. S Pekelskými se rozešel Rudolf Wierer, který poté navázal spolupráci s gen. Prchalou, ale nakonec emigroval z Německa do Spojených států a za pomoci Josefa Kalvody tam získal místo vysokoškolského profesora. Mezi protikošickými exulanty se o spolupráci Pekelských vše-

46 Rozsáhlá dokumentace k celému případu Pekelských je uložena v *Archivu bezpečnostních složek*, ve fondu Hlavní správa rozvědky (I. správa) ve svazcích pod archivními čísly AS 4556 (Vladimír Pekelský, krycí jméno Tonda) a AS 4557 (Marie Pekelská, krycí jméno Marina). K Marii Pekelské a zorganizování a průběhu únosu Vladimíra Pekelského viz PLACHÝ, Jiří: Vizovická Mata Hari. In: *Securitas Imperii*, 2006, č. 14, s. 440–453.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

obecně nevědělo, ale podle vyjádření Josefa Kalvody manželé Wiererovi svým známým tuto možnost (zvláště o Pekelské) naznačovali. Pekelského nejbližší spolupracovník František Janík-Horák v roce 1959 za nevyjasněných okolností odjel do Chile, kde vyhledal tamního dlouhodobého spojence SČDF Václava Vondráka (vůdce ruských Čechů a zakladatele České družiny v Rusku v době první světové války) a stal se jeho tajemníkem. Zda Janík-Horák jako nejbližší přítel a spolupracovník Pekelského zjistil tajnou identitu obou manželů nebo jednoho z nich, není známo, ale vyloučena není ani možnost, že Janíka-Horáka s Pekelským rozešla z nějakých zistných důvodů Pekelská – po Janíkově-Horákově odjezdu o něm napsala Vondrákovi hanlivý dopis, v němž mj. stálo, že ji obtěžoval sexuálními návrhy. Z dochovaných materiálů provenience StB vyplývá, že podezření vůči Pekelským měl také nástupce Lva Prchaly v čele ČNV Zdeněk Sládeček.⁴⁷

Ústředí demokratického exilu

Bývalí politikové Národní fronty nazývali protikošičany reakcionáři a separatisty a tito zase lidovědemokratické politiky kolaboranty s komunismem a sociálfašisty a RSČ Národní frontou v exilu. V českém protikošickém proudu se rozštěpila národně demokratická strana, když se k RSČ připojily frakce vedené Zdeňkem Rysem a Miroslavem Rašínem a spolupráci s RSČ odmítla zakladatelská skupina vedená Rudolfem Kopeckým. S lidovou stranou se rozešla početná skupina, jejíž příslušníci se v roce 1949 soustředili pod vedením Simeona Ghelfanda v neformálním Křesťansko-demokratickém hnutí, soustředěném kolem časopisu *Rozpravy*. Po dvouletém členství se s RSČ znesvářila republikánská strana, jejíž představitelé založili 20. února 1953 opoziční sdružení s názvem Jednota za svobodu a demokracii v Československu. V jeho čele stanul republikán František Král – přidali se i někdejší lidovci Bohdan Chudoba, Zbislav Peters, Josef Kalvoda a živnostníci v čele s Karlem Štekrem.⁴⁸ Republikánská strana se však krátce poté znovu propojila s RSČ a činnost Jednoty byla zmrazena, což se stalo předmětem kritiky ostatních opozičních skupin.⁴⁹ Někteří z nespokojených členů republikánské strany později v polovině padesátých let stanuli v čele početného konzervativně orientovaného Sdružení československých exulantů v Chicagu, ostře vyhraněného jak proti někdejší Národní frontě, tak i stávající RSČ.

47 Podle vyjádření Josefa Kalvody (z roku 1998) a Zdeňka Mastníka v rozhovorech s autorem textu (vedených v letech 2001 a 2002). Exilový knihkupec a spolupracovník CIA Zdeněk Mastník žil v Londýně a byl osobním přítelem Pekelských, po pádu komunismu věc prošetřil a decentně ji sdělil svým známým exulantům, kteří byli podobně zainteresováni. Ve výše uvedené spisové dokumentaci (svazek a. č. AS 4556) je záznam o zprávě informátora, kde stojí, že Zdeněk Sládeček varuje exulanty před kontaktem s Pekelskými z důvodu jejich pravděpodobného spojení s komunistickou zpravodajskou službou.

48 Viz *Jednota za svobodu a demokracii v Československu* – programové prohlášení s podpisy zakladatelů – a *Úvodní projev profesora Dr. Františka Krále k ustavující schůzi Jednoty za svobodu a demokracii v ČSR* (kopie v držení autora tohoto textu). Jak vyplývá ze zápisů z newyorských výborových schůzí, dochovaných v pozůstalosti Josefa Kalvody, Jednota měla asi 200 členů žijících ve Spojených státech i v dalších zemích.

49 Např. KALVODA, Josef: *Jednota spočinula pod zlatým teletem. Křesťanská demokracie*, New York, 1954, březen-duben.

Jan Cholínský

Když bylo zřejmé, že Jednota je dále nefunkční, bylo 15. května 1953 založeno již bez republikánů Ústředí demokratického exilu (ÚDE), tvořené početnými skupinami Křesťansko-demokratického hnutí a Sdružení českých demokratických federalistů a nepočetnou skupinou Kopeckého Národní demokracie.⁵⁰ Představitelé ÚDE (Rudolf Kopecký, Simeon Ghelfand a Vladimír Pekelský – v době založení ÚDE již napojený na StB) se mj. při jeho zakládání snažili prostřednictvím Ghelfandových kontaktů oslovit německého kancléře Konráda Adenauera a získat jeho podporu. Z německé strany bylo Ghelfandovi naznačeno, že by v takovémto sdružujícím orgánu neměl chybět generál Lev Prchala ani republikánská strana. K ÚDE se však sice přihlásili někteří jiní neorganizovaní jednotlivci nebo malé skupiny, ale Prchalův ČNV spolupráci s dalšími protikošičany stále podmiňoval jejich podřízením a předseda republikánské strany Josef Černý se rozhodl pro RSC a předsednictví ÚDE, které mu Ghelfand nabídl, nepřijal.⁵¹

Rudolf Kopecký a Československá národní demokracie

Žurnalista Rudolf Kopecký nebyl sice tak proslulý jako generál Lev Prchala, ale z hlediska objemu exilové činnosti byl daleko významnější osobností. Když v roce 1981 v osmaosmdesáti letech zemřel, napsal o něm Josef Kalvoda, který Kopeckého nazýval „gentleman ze staré školy“, nekrolog *Poslední mladočech*. Kopecký byl podle něho svým přesvědčením zakotven v národních myšlenkových prouděch 19. století spojených s mladočeskou stranou, v době první republiky byl jako novinář napojen na národně demokratickou stranu, v roce 1939 byl u počátků organizování protinacistického exilového odboje v Polsku, během druhé světové války byl členem londýnské Státní rady – sboru, jenž byl součástí exilového prozatímního státního zřízení. Po vzniku Národní fronty v roce 1945 se pro nesouhlas s její politikou nevrátil do Československa a našel si v Londýně zaměstnání jako redaktor BBC. Přes mnohé výzvy ČNV se nestal jeho členem, ač byl a zůstal s jeho vůdčími představiteli v přátelském poměru. Shodoval se s ČNV v kritice režimu Národní fronty, ale upřednostnil pouze nezávislou spolupráci, protože nesouhlasil s jeho autoritativní organizační formou: *Nechtěl jsem proti presidentskému systému, nastolovanému postupně v zabraníci, a pak proti nezastřené totalitní Národní frontě košické stavět zastíranou totalitu* [Českého, pozn. aut.] *Národního výboru. [...] Nehodlal jsem se účastnit pokusu nahradit hnusnou diktaturu nějakou snad trochu slušnější diktaturou jinou*. Rovněž nesouhlasil s postojem ČNV k národnostní otázce (snaha o federaci s Poláky, vstřícnost vůči separatismu Slováků a k samosprávě sudetských Němců), který podle jeho názoru popíral československou ústavu z roku 1920, již chtěl Kopecký v exilu hájit.⁵² Krátce po únoru 1948 založil národně demokratickou stranu v exilu a začal vydávat cyklostylovaný časopis *Národ* (vycházel v letech 1948–1953), v roce 1953 se stal předsedou Ústředí demokratického exilu a po utlu-

50 Dohoda o sjednocení exilu. *Bohemia*, 1953, č. 24–25, s. 1.

51 Podrobnosti o vzniku ÚDE viz CHOLÍNSKÝ, Jan: *Poutník Josef Kalvoda*, s. 145–147.

52 KOPECKÝ, Rudolf: *Vzpomínky starého novináře VIII.*, s. 43–44.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

mení exilové stranicko-politické činnosti ve druhé polovině padesátých let věnoval své úsilí rozsáhlé publicistické činnosti pro česká exilová periodika. Kalvoda v nekrologu o Kopeckém napsal, že byl během všech exilových období *nekompromisním bojovníkem za svobodu a odmítal „rudou totalitu“*, i když předstírala, že má lidskou tvář, a že považoval komunismus za mravní problém týkající se každého člověka a odmítal hesla o neutralitě vůči komunismu. A dále: *Byl to čestný člověk. Jeho velikost lze prokázat tím, že měl odvahu říci, že se někdy mýlil. Ti, kteří „vždy všechno předvíдали“, kteří pracovali „vědecky“, ve skutečnosti natropili mnoho zla a na soudu dějin neobstojí. V Rudolfu Kopeckém odešel představitel oné lepší části národa, která se vždy bude ztotožňovat s těmi, kteří hledají pravdu a mají odvahu ji hájit slovem i tiskem. Nehledal zisk a nehledal slávu. Nenechal se nikým koupit. Byl kronikářem svého národa a Vzpomínky starého novináře budou čteny, až se vláda věcí navrátí do rukou oněch sil v národě, které reprezentují to, co je v něm zdravé a čestné.*⁵³

Kopecký jako předseda národní demokracie po únoru 1948 začal komunikovat s republikány a pokusil se navázat spolupráci i s košičany. Brzy ovšem zjistil, že by v této spolupráci musel zcela ustoupit od svých demokratických zásad – a to ještě mnohem více než v případě spolupráce s ČNV, kterou před časem odmítl. Soustředil se tedy na vydávání časopisu *Národ* a na přispívání i do dalších periodik protikošického proudu a na sjednocení politických skupin tohoto proudu poté, co byl rozklížen Občanský blok. Podílel se na vytvoření ÚDE v roce 1953, vedle své malé skupiny národní demokracie do ÚDE přivedl i další dvě uskupení působící ve Velké Británii a byl zvolen jeho předsedou. ÚDE se stalo protiváhou RSČ, ale ve druhé polovině padesátých let jeho činnost postupně slábla. Kopecký se pokusil je oživit ještě ve druhé exilové etapě v letech 1959 a 1960 již jen jako sdružení nezávislých jednotlivců, ale nebyl úspěšný. Od té doby se zaměřil výhradně na publicistickou činnost – v exilu psal postupně do *Národa*, *Bohémie*, *Modré revue*, *Zpravodaje*, *Českých listů*, *Národní demokracie*, *Nedělního Hlasatele*, *Našich Hlasů* i dalších exilových časopisů až do své smrti v roce 1981. Byl nesporně nejlepším a nejplodnějším žurnalistou protikošického politického proudu a při kvalitě jeho textů je téměř neuvěřitelné, že po pádu komunismu zůstal zcela zapomenut. A to i přesto, že po sobě zanechal rozsáhlé memoárové dílo, nazvané *Vzpomínky starého novináře*, čítající osm strojopisných svazků. Pro historiky zůstává tedy výzvou zpracovat a vydat monografii o Rudolfu Kopeckém alespoň v takovém rozsahu jako nedávno vydaný životopis jiného exilového žurnalisty, Josefa Jostena, který byl sice Kopeckého soupeřem v Londýně, ale jako národní socialista působil v košickém politickém proudu. Paralela s Jostenem se nabízí i proto, že Jostenova písemná pozůstalost, z níž čerpala autorka jeho životopisu, se nachází na stejném místě jako pozůstalost Kopeckého – totiž v archivu Univerzity v Nebrasce. Pro potenciálního vydavatele pak je velkou výzvou vydání antologie Kopeckého textů alespoň v takovém rozsahu, v jakém byly vydány proslovy Ferdinanda Peroutky, jehož významným exilovým protipólem z hlediska politického i žurnalistického Kopecký byl. V ediční práci zaměřené na vydání Kopeckého textů by autor této studie byl ochotně nápomocen.

Počáteční exilové pokusy o dohodu s lidovými demokraty a selhání některých nestranických organizací Kopecký komentoval počátkem roku 1953 v článku *Na cestě*

53 KALVODA, Josef: Poslední mladočech. In: KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, II. díl, s. 112–115.

Jan Cholínský

ke sjednocení. Nikdo spravedlivý nemůže říci, že by rozklad exilu v bezpočetné složky byl zaviněn tím, čemu se dnes v nedostatku lepšího slova říká „demokratický tábor“. Kdo měl potěšení přijít ve styk s nadutci, kteří všechen nárok na slávu a na veřejné postavení vyvozovali z toho, že kolaborovali s komunismem, že byli komunisty povýšeni na veřejné hodnostáře, a kteří nebyli ochotni ani doznat své chyby, ani připustit, že by nekolaboranti měli právo na život, ten ví, že spolupráce s kolaboranty je nemožná. Přesto se mnozí o to pokoušeli s trpělivostí hodně lepší věci. Zmoudřeli vlastní škodou. [...] Ve vlasti hrával Sokol důležitou úlohu sjednotitele národa, rozděleného do politických stran a bloků [...] Pokus organisovat exilní sokolstvo dal vznik paskvilu. Všude se stal Sokol jen jakousi odbočkou národně socialistické strany a pan Hřebík, který holdoval Gottwaldovi, a paní prof. Provažníková, která holdovala Gottwaldovi, se ujali vedení Sokola, který doma do svých řad komunistů ani nepřijímal. Nyní má v zahraničí kryptokomunistické vůdce. [...] V zahraničí byl učiněn pokus pokračovat v legionářském hnutí. Také zde byl učiněn pokus přenést do zahraničí košického ducha a generálové a plukovníci z komunistické milosti nedovedli pochopit, že bývalí vojáci jsou občané a ne rekruti na kasárenském dvoře, že se v organizacích rozhoduje hlasováním a ne povelom ex-generálů. Jistě není na škodu, že tak kompromitovaný název, jako je Československá obec legionářská, přenesený do zahraničí, zůstal jako pláštík několika bývalým generálům a plukovníkům a že bývalí vojáci odešli jinam. Soustředili se dnes v Čs. legii v exilu.

O založení ÚDE informoval Kopecký v článku *Demokratický exil nastupuje*: *Není to pokus o nějakou novou RŠC. Účastníci porad byli daleci toho si přidělovati a rozdělovati mezi sebou funkce pro exil a pro domov. Nezrodil se tam žádný kandidát na úřad prezidenta republiky, ministerského předsedy, ba ani se tam nerozdělovala ministerská křesla. Tvůrci ústředí moudře si ani nehráli na samozvaný parlament v exilu, jako to činí zaměstnanci NCFE. Od počátku si byli vědomi, že nezastupují celý národ, ani celý exil, ale jen demokratickou a činorodou část exilu, tu, která zůstala věrna starým národním tradicím a která se neposkvřnila službou komunismu a nenese vinu na katastrofě. [...] Ústředí je vedeno snahou nepokračovati v exilu v chybách, jež vedly do katastrofy, ale odčiniti je a zabrániti, aby nikdo v těchto chybách pokračovati nemohl. Pět let od únorových událostí přesvědčilo každého, že Národní fronta v zahraničí není schopna poučení, že se nehodlá polepšiti a že cesta k lepší budoucnosti vede nutně bojem proti ní. ÚDE vychází z přesvědčení, že exil může být organisován jen na základě spolupráce politických skupin. Ne je rušit, ale sdružit je k společné práci, toť základní zásada Ústředí, odstranit zbytečné rivality, zaplašit nedůvěru poctivou dohodou. [...] Proto pojalo Ústředí do svého programu jen to, v čem se mohou všichni poctiví demokraté hladce shodnout [...] usilovati o stát, v němž by formální demokracie byla utvářena tak, aby zajišťovala občanu všechna základní lidská práva [...] ač všichni shodně považují kolaboraci s komunismem za provinění na národu, přece jen odmítají nové retribuční dekrety [...] treatat je možno jen zjištěné a řádně usvědčené hlavní provinilce [...] je především potřebí smírně a přátelsky vyřešiti poměr mezi Čechy a Slováky [...] jedinou cestou k dohodě je uznání, že Slováci mají právo sami si svobodně rozhodnout o svém osudu. Nelze jim upírat právo, jež pro sebe reklamujeme my.⁵⁴*

54 Archivní fond českého exilu na University of Nebraska zřídil a spravoval Josef Svoboda. Ten také zajistil ve spolupráci s Josefem Kalvodou a Kopeckého dcerou převoz písemností z Londýna do Spojených států. Viz University of Nebraska – Lincoln, Archives and Special Collections, Rudolf Kopecky Papers (Dates: 1939–1981; 17 boxes).

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

České křesťansko-demokratické hnutí

České křesťansko-demokratické hnutí (ČKDH) se začalo utvářet už na sjezdu zástupců místních organizací lidové strany v Ludwigsburgu v únoru 1949. Na tomto setkání se někteří jeho účastníci vyjádřili pro změnu kurzu strany, charakterizovaného příklonem k Národní frontě a autoritativním vedením předsedy Jana Šrámka a jeho zástupce Františka Hály. Zazněly názory, že by se lidová strana měla distancovat od Národní fronty, odmítnout socialismus a formulovat křesťansko-demokratický program založený na sociální nauce římskokatolické církve a na tomto základě formovat boj proti komunismu. Všichni účastníci se shodli na požadavku svolat celoexilový sjezd strany do Paříže a tam vyřešit personální a programové záležitosti, včetně mandátů pro zastupování lidovců v nadstranickém exilovém orgánu. Bývalí funkcionáři lidové strany však požadavek na svolání sjezdu ignorovali a do vznikající RSČ delegovali sami sebe na základě kontinuity s poválečným působením – byli ovšem rozděleni na dvě frakce (Adolf Klimek a Edmund Řehák versus Adolf Procházka, Alois Rozehnal aj.), ucházející se o vliv a místa v čele vznikající RSČ. Tímto jednáním a nedostatečným informováním o své činnosti ztratili důvěru a mandát většiny exilové členské základny. Mimo tyto dvě skupiny lidovecké „reprezentace“ zůstal Bohdan Chudoba, který se jako jediný z někdejších poslanců zúčastnil ludwigsburského setkání, a také další účastníci tohoto setkání – žurnalista a bývalý vzdělavatel lidoveckých funkcionářů (byl mimořádným znalcem filozofie, sociologie a jazyků) Simeon Ghelfand a někdejší mládežnický aktivista (a pro neuskutečněnou volbu v roce 1948) kandidát na poslanecký mandát Josef Kalvoda. Tato silná trojice vytvořila intelektuální a organizační základy pro vznik křesťansko-demokratického hnutí, vůči lidovcům opozičního.⁵⁵

Toto hnutí začal shromažďovat a formovat Simeon Ghelfand, který z Německa emigroval do Belgie (kde získal podporu místních křesťanských politiků) a v roce 1950 začal vydávat časopis *Rozpravy*. Časopis se stal díky Ghelfandově novinářskému stylu a celkovému zaměření populární a získal několik stovek odběratelů rozptýlených v západních státech, kteří se stali zároveň i členskou základnou pro vznik nového politického subjektu. České křesťansko-demokratické hnutí v exilu bylo ustaveno jako formální politická organizace v září 1953, Chudoba přijal místo předsedy, tajemníkem se stal Ghelfand a Kalvoda byl jedním z pěti místopředsedů. Tiskovými orgány byly Ghelfandovy *Rozpravy* vydávané v Belgii a Kalvodova *Křesťanská demokracie* v New Yorku. Neaktivnějšími členy vedle již jmenovaných byli Antonín Baťa, Karel Hruďa, František Kuchyňka, Václav Šourek a Jan Žemla. Chudobovo předsednictví i členství však skončily v důsledku jeho individualismu a osobních problémů již počátkem roku 1954. Po krátkém předsednictví Ladislava Lobkowitze z Belgie byl výkonem předsednické funkce pověřen Josef Kalvoda. Program ČKDH v prvním bodě deklaroval jako cíl *osvobození naší vlasti od dnešního komunistického režimu*. Kromě návrhu sociálních, ekonomických a vzdělávacích politických zásad v duchu římskokatolické sociální nauky se jasně vymezil vůči Radě svobodného Československa: *KDH odmítá*

55 Historie ČKDH je podrobně popsána v knize autora tohoto textu *Poutník Josef Kalvoda* (s. 134–175).

Jan Cholínský

řešení sociální otázky cestou zespolečnění výrobních prostředků. Odmítá proto kategoricky marxismus, socialismus a Košický vládní program z 5. dubna 1945; KDH přiznává Slovákům bezvýhradné právo na sebeurčení a přeje si ze srdce co nejlepší spolupráci v budoucnu; KDH odmítá jakoukoliv kolektivní odpovědnost českého národa na zločinech vůči německému obyvatelstvu v roce 1945 a za jediného viníka označuje tehdejší vládu Národní fronty. Němci vyhnání hanebným a nelidským způsobem z Čech, Moravy a Slezska mají své historické a lidské právo na návrat do společné vlasti.⁵⁶

Citované programové body (opoziční vůči lidovědemokratickým axiomům) a odlišné pojetí odboje v intencích prosazování vnitřní revoluce v Československu oproti požadavkům politiků náležejících k RŠČ na uspořádání svobodných voleb pod mezinárodním dohledem byly důvodem nesmiřitelného politického boje ČKDH proti RŠČ (s lidovou stranou). Tento boj byl veden v časopisech *Rozpravy a Křesťanská demokracie*, určených pro informování exilové veřejnosti, písemnými apely na NCFE a americké vládní instituce, protestujícími proti uznání legitimacy prominentů Národní fronty a složení RŠČ, a účastmi na konferencích pořádaných americkými a evropskými politiky ve Spojených státech, Belgii a Německu. ČKDH kladlo důraz na zásady křesťanské politiky a lidských práv, připomínalo odpovědnost vedoucích politiků RŠČ za poválečné poměry v Československu a nabádalo k důslednému tažení svobodného světa proti komunismu. Velkým úspěchem ČKDH byl ohlas na *Memorandum ČKDH vládě a Kongresu Spojených států amerických* z 28. října 1954, apelující na přijetí nové strategie ve vedení studené války, mezi americkými politiky. Memorandum, jehož autorem byl Josef Kalvoda, reagovalo na předvolební sliby – mimochodem po volbách opomíjené – prezidenta Eisenhowera a jeho ministra zahraničí Dullese, že dosavadní Trumanovu zahraničněpolitickou strategii zadržování komunismu v hranicích, kterých dosud dobyl, nahradí strategií osvobodování (*liberation*) porobených národů. Na memorandum reagovali někteří američtí zákonodárci a republikánský vůdce v senátu William F. Knowland přečetl memorandum na senátním zasedání a nechal ho přetisknout v *Congressional Record* (tištěném kongresním zpravodaji). Knowland a další významné politické osobnosti zaslali Kalvodovi vstřícné osobní dopisy.⁵⁷

V úvodní pasáži memoranda stálo: *České křesťansko-demokratické hnutí v exilu je hluboce přesvědčeno o tom, že komunismus jako politická síla bude stále znamenat obrožení svobody a bezpečnosti svobodného světa. Jsme zcela zajedno s Výborem pro komunistickou agresí Sněmovny reprezentantů Spojených států, že jakákoli politika zadržování, ustupování či koexistence je zcela nepřijatelná. Taková politika popírá povinnosti, jaké má křesťan vůči všem obětem otroctví, teroru či zločinné agrese. Jak jsme se poučili z hořké zkušenosti naší země, vede pokus koexistovat společně s komunismem nevyhnutelně k likvidaci svobody člověka. Své zraky nyní upíráme ke Spojeným státům a žádáme je, aby vedly křížovou výpravu svobodymilovných lidí, jejichž cílem je obnovení svobody na celém světě. [...] Jelikož známe specifickou politickou*

56 Programové cíle KDH. KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 165–168.

57 Ohlasy na memorandum od senátorů Williama Knowlanda a Herberta H. Lehmana, mluvčího Domu zástupců Kongresu Spojených států Josepha Martina a předsedy Free Europa Committee Whitneyho H. Shephardsona viz KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 181–187.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

situaci a psychologii lidí žijících ve střední Evropě, dovolujeme si navrhnout tento postup, který považujeme za zcela zásadní. Memorandum dále v devítibodové osnově předkládalo návrh nové zahraničněpolitické strategie, zaměřené na osvobození zotročených zemí, bez světového válečného konfliktu. Měla být založena na účinné rozhlasové propagandě, která by potírala marxistický socialismus a komunismus, poukazovala na nízkou životní úroveň v komunisty ovládaných státech a propagovala svobodu v politice, hospodářství, podnikání, společnosti, kultuře a náboženství. Souběžným krokem mělo být budování ozbrojených sil v Evropě, a zejména v nárazníkovém Německu a zřizování armád z exilových příslušníků zotročených národů. Spojené státy měly veřejně vyhlásit druh a stupeň pomoci, které jsou ochotny poskytnout, a ve vhodnou chvíli měly být současně ve všech sovětských satelitech vyvolány generální stávky. Mezi senátory a kongresmany se o této strategii vedly debaty, ale Eisenhowerova administrativa ji nepřijala a zůstala u dřívějšího zadržování komunismu i poté, co v roce 1956 skutečně nastala revoluční situace v Maďarsku.⁵⁸

Memorandum bylo podáno v době, kdy v Senátu Spojených států probíhala vyšetřování zaměřená na příčiny zbolševizování střední a jihovýchodní Evropy a pronikání komunistických agentů do amerických institucí (vyšetřovací výbory vedli senátoři Jenner, Kersten a McCarthy). Komunistické nebezpečí bylo středem pozornosti a memorandum mj. přineslo předsedovi ČKDH Josefu Kalvodovi důležité kontakty na americké senátory, kongresmany a úředníky ministerstva zahraničí a možnost užší spolupráce s vůdcem senátorů republikánské strany v Senátu Williamem Knowlandem. Tento úspěch ČKDH byl dalším dílčím vítězstvím pro české a slovenské protikošičany po zadostiučinění, kterého se jim předtím podle jejich vyjádření dostalo vyšetřováním Huberta Ripky před výše uvedenými senátními výbory a také během jejich účasti na konferenci pořádané kongresmanem Armstrongem. V článku publikovaném v *Bohemii* napsal J. Horný, že Ripkův případ je pro demokratické exulanty, kteří byli u amerických úřadů Ripkou a spol. ve stovkách případů lživě denuncováni, výsledkem boje za očistu exilu a výzvu ke konstruktivní spolupráci zejména v rámci ÚDE. V článku dále uvedl, že Ripka chtěl před začátkem vyšetřování odjet do Anglie, ale bylo mu zakázáno opustit Spojené státy, dokud nebude jednání uzavřeno.⁵⁹ Ripka si připravil horkou půdu pod nohama již v předešlém roce 1953 na washingtonské konferenci *The National Conference on Freedom and Peace through Liberation* pořádané (4.–5. prosince) skupinou kongresmanů v čele s O. K. Armstrongem. Na konferenci byli po dohodě mezi zástupci Jednoty za svobodu a demokracii v ČSR a Slovenské ligy v Americe jmenováni do jejího rezolučního výboru čeští a slovenští protikošičané. Poté, co byl ve výboru jednomyslně schválen text rezoluce pro prezidenta Eisenhowera a Kongres Spojených států, začali se zástupci RSČ Ripka, Zenkl a Procházka dožadovat jeho změny ve smyslu vypuštění pasáží o právu národů na sebeurčení a právu deportovaných národů na návrat a restituci majetku. V reakci na ně si jeden

58 KALVODA, Josef, *Studená válka 1946–1989. Svoboda znamená zodpovědnost*. Nakladatelství Díllo, Kladno 2001, s. 10–12.

59 HORNÝ, J: Ripka před vyšetřujícím výborem. Komunističtí kolaboranti jsou v USA voláni k zodpovědnosti. *Bohemia*, 1954, č. 32, s. 1.

Jan Cholínský

z přítomných protikošičanů, Miloš B. Vobořil, vzal slovo a před plénem připomněl Ripkovu knihu *East and West*, v níž její autor prohlašoval, že svobodné Československo musí být navždy spojeno nejhlubším přátelstvím se Sovětským svazem. Vobořil citoval Ripkova slova: *Existence komunistické strany v různých zemích vůbec nedokazuje úmysl sovětské politiky zkomunizovat celý svět* a ironicky dodal, že Ripkovy námitky k rezoluci patrně vycházejí z jeho postoje ke komunismu, který je velmi mírný. Kongresman Armstrong poté odmítl udělit Ripkovi znovu slovo, načež do diskuse vstoupil Zenkl a začal česky Vobořilovi spílat: *Pane Vobořil, kdyby Váš tatínek slyšel, co jste provedl zde p. Ripkovi, tak by se za vás styděl. Já jsem ho dobře znal a on měl velké sociální citění. Vobořil na to Zenklovi mj. odpověděl: Vy a ostatní darebáci z Národní fronty jste mu [tj. Vobořilovu otcevi] zestátnili všechny majetek a připravili ho tak o plody celoživotní těžké práce; v depresi a předvídaje katastrofu r. 1948 skočil můj otec pod vlak.* Další z účastníků konference Josef Kalvoda poté veřejně prohlásil, že Ripka, Zenkl i Procházka se podíleli na sovětizaci Československa, byli ve vládě, když tisíce lidí trpěly v kriminálech a koncentračních táborech, a že Ripka nese spoluvinu na pronájmu jáchymovských uranových dolů Sovětskému svazu, z nichž Sovětský svaz získává uranovou rudu, kterou potřebuje k výrobě atomových bomb. Rezoluce byla odeslána v původním znění.⁶⁰

Podobně vyostřené polemiky psané většinou vydavateli Ghelfandem a Kalvodou probíhaly na stránkách *Rozprav a Křesťanské demokracie*. Následují příklady několika z nich. V roce 1953 Ghelfand psal se svým britským sarkasmem: *V Hlasu Československa vysvětluje dr. Zenkl předúnorovou situaci v článku K pátému výročí komunistického puče: „I když byla práce nekomunistických stran nesmírně těžká, spojená s nerozmanitějšími nesnáze a nepředstavitelnými intrikami a útoky komunistů, přece se dařilo.“ – Práce nekomunistických stran? A této práci se dokonce dařilo? Když tohle vykládá pan Zenkl panu Altschulovi z NCFE, chápeme. Ale vypravovat české emigraci o zdařilé činnosti nekomunistické části Národní fronty, to je přece jen silný tabák. Bylo zavraždění Msgr. Tisa, pro něž pan Zenkl hlasoval ve vládě, „zdařilá práce“? Nebo snad to bylo odmítnutí Marshallova plánu, znárodnování, retribuční dekret? Celá „práce“ partaje pana Zenkla záležela podstatně v tom, že prosazovala národněsocialistické ředitele ukraďného průmyslu a národní správce všude tam, kde komunisté prosazovali své straníky, neboli se prostě rvali – někdy vpravdě až hrdinně – o přiměřený podíl na lupičské kořisti. [...] Hrdinný bojovník za demokratická práva lidově-lidovládneho lidu, dr. Adolf Klimek, píše v témže Hlasu Československa celkem správně o tom, že technickou stránku únoroého převzetí moci komunisty vykonaly akční výbory nové, obrozené Národní fronty: „Akční výbory nebyly ničím jiným než sověty podle ruského vzoru. Jimi byl proveden vlastní převrat, revoluce a převzetí – násilné převzetí – moci za pomoci policie [...]“. Jenže sověty byly v poválečném Československu již mnohem dříve nežli akční výbory. Co jiného byly národní výbory a naše převelebná Národní fronta, v jejímž ústředí byl také náš hrdinný dr. Klimek, než sověty? Máme dokonce jeden sověť v exilu – RSC, rusky Sovět svobodnoj Českoslovakiji, který by mohl směle svými metodami boje proti politickým odpůrcům úspěšně závodit s kterýmkoli sovětem v Rusku nebo akčním výborem v Československu.“⁶¹*

60 VOBOŘIL, Miloš B.: Zenklovi radovci nalézají zavřené dveře. *Bohemia*, 1954, č. 30, s. 5.; též KALVODA, Josef: Na jedné washingtonské konferenci. In: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 140.

61 GHELFAND, Simeon: Co píší jiní. In: KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 98–99.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

V roce 1956 Kalvoda připomněl předúnorové poměry Jaroslavu Stránskému v reakci na jeho článek poukazující na to, že komunisté terorizují a vraždí své politické odpůrce: *Obilný brobe, Jaroslave Stránský, což Vy, jako spoluautor retribučních dekretů a ministr socialistické nespravedlnosti nejste zodpověden za vraždy Benešových politických odpůrců? Nejste i Vy zodpověden za smrt dr. Háchy a všech těch tisíců bezejmenných obětí Vaší socialistické spravedlnosti a socialistické humanity?*⁶² V tomtéž roce Kalvoda odpovídal Hubertu Ripkovi, který v *New York Herald Tribune* kritizoval sovětský imperialismus a navrhoval svobodné volby za železnou oponou a politickou neutralizaci střední Evropy, textem nazvaným *Komu Ripka slouží. Bývalý politický vězeň odpovídá Hubertu Ripkovi*, který publikovaly tytéž noviny. Uvedl: *Pan Ripka je nejméně kvalifikován k tomu, aby mluvil o „hospodářském a sociálním vykořisťování porobených národů sovětským imperialismem“ [...] patřil k oněm československým ministrům, kteří blasovali proti přijetí Marshallova plánu v roce 1947 [...] ve funkci ministra pro zahraniční obchod uzavřel hospodářskou smlouvu mezi Československem a Sovětským svazem [...] Zahraničním dopisovatelům poté prohlásil, že „úzké obchodní styky se Sovětským svazem nebyly diktovány komunistickou stranou. Upevnění těchto vztahů bylo v zájmu československého hospodářství a moje vlastní politika“ [...] Je zbytečné zdůrazňovat, že Ripkou uzavřená smlouva okradla lid Československa o plody jeho práce na desetiletí do budoucna.*⁶³ Na článek Ferdinanda Peroutky zamýšlející se nad mladou exilovou generací odpověděl Kalvoda statí *Mládí v exilu. V [Peroutkově] článku se píše o době, kdy se mladí hrnuli s nadšením do protidemokratického tábora, „kdy na všech stranách rostli mladí fašisté a mladí komunisté a přísahali, že je to cesta mládí...“*. *Nepatřil jste kdysi i Vy, socialisto Peroutko, do tohoto tábora, když jste opěvoval bolševickou revoluci a vyzýval českou inteligenci, aby kráčela cestou socialismu? [...] Neoslavoval jste jednoho dne Stalina a nadával na Hitlera, abyste druhého dne začal nadávat na Stalina a oslavoval Tita? [...] Mladí lidé, kteří jsou si vědomi své povinnosti a zodpovědnosti vůči Bohu, vlasti a národu, nečekají, až je postavíte na takové místo, kde by poznali politický život. [...] Vaše generace – generace ateistů a materialistů – bude vystřídána generací novou, generací, jejímž programem není socialismus vámi tak opěvovaný a vedoucí k totalitě rudé či hnědé [...] Vy jste pobrdli Bohem a jeho Pravdou, klaněli jste se lidským či jiným pomyslným modlám a uměle tvořili tradici, která rozdělila národ.*⁶⁴

Pro ČKDH byl vedle boje proti teroru a pošlapávání základních lidských práv (reprezentovanému komunismem a *Košickým vládním programem*) dalším výrazným profilovým znakem, s nímž spojovalo možnost spolupráce s dalšími skupinami a stranami, boj proti marxismu. ČKDH spatřovalo v marxistickém socialismu příčinu a podstatu zblácení a ztročení národa a vyhlásilo nekompromisní protimarxistické tažení. V článku *Zánik Rady a naše jednota* z roku 1951 napsal Ghelfand: *Ano, chceme jednotu, avšak jednota se nesmí podobat hřbitovu, kam se nikomu nechce a kam každý musí. Jednota musí mít svou páteř a svou jednotící myšlenku, jinak se nevyhnutelně zvrtně v politickou džungli a ve zvlčilé požírání jednoho druhým. Stačí se jen podívat na RSC, kolik vzájemně nenávisli se musilo nahromadit v srdcích washingtonských vlastenců, když se pro celkem po-*

62 KALVODA, Josef: Havlíčkovská rozjímání. In: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 268.

63 KALVODA, Josef: Komu Ripka slouží. In: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 234.

64 KALVODA, Josef: Mládí v exilu. In: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 231–233; PEROUTKA, Ferdinand: Dopis mladému příteli. *Československé noviny*, 1956, č. 2, s. 2.

Jan Cholínský

družnou otázku časového omezení předsednické funkce Rada rozpadla. Jednota nemůže být bez společné ideje a společného cíle. V našem exilu jsou přece lidé a skupiny, s nimiž se nesmíme sjednocovat, jelikož by to odporovalo přirozenému mravnímu vědomí. Nemůžeme tvořit jednotu s lidmi, o nichž víme, že přísahají na marxismus a Košický program [...] Necht' se v čs. exilu politicky sjednotí především ti, kdo odmítají marxistický světový názor a znárodnovací loupeže. [...] Kdo soubhlasil se znárodněním roku 1945, podepsal je v Košicích a hlasoval pro ně ve vládě a v parlamentě, nemá dnes práva nařikat na konfiskaci řemeslných dílen a zřizování kolchozů v ČSR. [...] Hrůza socialisace nespočívá jen v tom, že se na základě falešné teorie olupují nevinní lidé o majetek. Hrůza socialisace vězí v nezbytnosti další socialisace těl i duší nešťastných občanů socialistického státu. [...] Křesťanský světový názor odmítá marxismus také z důvodů hospodářských, ale hlavně proto, že z lidí činí otroky, výrobní zvířata potažená lidskou kůží, a protože v socialistické společnosti je jedinec nulou a ničím jsou duchovní hodnoty, které činí lidský život lidským.⁶⁵ [...] Hovoříme-li s čs. uprchlíky, s prostými příslušníky bývalých politických stran, s lidmi nezatíženými nezrušitelným znamením ministerské a generálně-tajemnické zabeđenosti [...] všechny nás spojuje touha po návratu do vlasti osvobozené od komunistů a od komunismu, všichni odsuzujeme národněfrontovský lidofašismus a košičáctví, třídní boj a státní kapitalismus; všichni chceme uskutečnění nejšířších sociálních reforem, spravedlivou mzdu a odproletarizování proletariátu; jsme všichni zajedno v tom, že ani liberalismus, ani socialismus nemohou řešit otázku sociální, nýbrž jen takový společenský řád, jenž spočívá na přirozeném právu a mravnosti, tj. na základech křesťanství.⁶⁶

Boj ČKDH proti marxismu byl vyhocen zvláště v konfrontaci s činností exilového Československého zahraničního ústavu (ČZÚ), který zakladatel ČKDH Ghelfand trefně nazýval „Komunistická strana Československa v exilu“. Už samy názvy jeho článků v *Rozpravách* naznačují radikální postoj vůči ČZÚ: *Vřed na těle emigrace*, *Jak si to komunističtí mórnickové představují*, *Pijavice na čele národa*.⁶⁷ Jejich obsah je důkazem, že již na počátku padesátých let bylo protikošičanům jasné to, co bylo pro košičany a jejich následovníky neuvěřitelným šokem ještě na počátku let devadesátých. Po pádu železné opony bylo historiograficky i soudně prokázáno, že ČZÚ byl založen československou StB s cílem získat kontrolu nad exilem a skrze předsedu ČZÚ a agenta StB Vlastislava Chalupu ovlivňovat politické aktivity exulantů. Cíle agenta Chalupy v exilu podle zadání jeho řídicích orgánů StB byly: *a. vybudovat vlastní organizaci v emigraci [...] která by mohla pracovat na politickém podkladě vypracovaném Maisonem [tj. Chalupou, pozn. aut.] a čelit tak nebezpečnějším politickým snahám jiných politických stran čs. emigrace; b. pomocí této organizace vytvořit špiónážní síť mezi emigrací, která by mohla podávat zprávy o nepřátelské činnosti emigrace*.⁶⁸ Pozoruhodné je, že politický podklad vypracovaný Chalupou – tj. propagace radikálního národního socialismu či národního komunismu – souzněl jak s pokyny StB (čelit propagací národního komunismu *ne-*

65 GHELFAND, Simeon: Zánik Rady a naše jednota. In: KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 64–68.

66 GHELFAND, Simeon: Lidé a doba. In: KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 78–79.

67 Viz KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek*, I. díl

68 MÁLEK, Jiří: JUDr. Vlastislav Chalupa, agent StB. In: *Securitas Imperii*, č. 2, 1994, s. 72–116. Chalupův případ je rovněž podrobně popsán v sérii článků Josefa Kalvody (*Z bojů o zítřek*, II. díl), jejímž epilogem je článek Boží mlýny a dr. Chalupa (*Z bojů o zítřek*, III. díl).

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

bezpečnějším politickým snahám exulantů), tak i s americkou taktikou ve vedení studené války (oslabit Sovětský svaz propagací národního komunismu). Chalupa v zahraničí se svými spolupracovníky (radikálními socialisty, kteří ovšem o jeho napojení na StB nevěděli) skutečně vytvořil organizaci s pobočkami po celém světě a propagoval s její pomocí *svůj program*, ale sjednotit exilové skupiny se mu nepodařilo – košičané z RSC jej odmítli a protikošičané jej označili za program KSČ v exilu. Program blízký ČZÚ však v roce 1956 přijal časopis *Svědectví*, který se s americkou podporou postupně stal nejen nejznámějším českým exilovým periodikem, ale i nejvýznamnějším nadstranickým exilovým „střediskem“. Když byl Chalupa v devadesátých letech odhalen, vymyslel si falešnou legendu a předstíral, že po únoru 1948 vědomě pracoval pro vnitřní opozici v StB. Tato legenda však byla vyvrácena jako nesmyslná. Nabízejí se tři možnosti vysvětlení shody komunistické a americké (národněkomunistické) taktiky pro exil: diletantismus amerických politických a zpravodajských stratégu, vliv sovětských agentů uvnitř amerických zpravodajských služeb nebo kombinace obojího. Ghelfand se tedy již počátkem padesátých let v hodnocení činnosti ČZÚ trefil do černého, ale nepodařilo se mu odhalit jeho skutečného vůdce, když se domníval, že ČZÚ tajně vedou Ripka a Laušman. Jeho dobový náhled byl i přesto jasnozřivý: *Obdrželi jsme nyní další dokumenty a svědecké zápisy o činnosti tzv. čs. Zabraněného ústavu v exilu a omlouváme se našim čtenářům za nepřiléhavý název našeho článku. Jeho správným názvem by bylo: Rejdy Komunistické strany Československa v exilu. [...] upozorňujeme zainteresované spiklence, že jsme připraveni nastoupit soudní důkaz pravdy v případě, že by nám k tomu poskytli příležitost. [...] Můžeme ujistit Tribunu (KSČ v exilu), že její rudá snění o zachování komunismu u nás po vyhnání gottwaldovských komunistů zůstanou jen sněním.*⁶⁹

Vztahy k sudetským Němcům

Mezi zásadní problémy první exilové etapy patřil také vztah politizujících exulantů k vyvlastnění a vysídlení sudetských Němců z Československa. Politické strany bývalé Národní fronty v exilu a nadstranická RSC odmítly jakékoliv zpochybnění tohoto historického aktu s odvoláním na výsledek druhé světové války a na souhlas vítězných mocností s vysídlením, zatímco strany a skupiny opoziční tento akt z hlediska mravního a právního odmítly, a dokonce nabídly sudetským Němcům návrat a odškodnění. Jak by se k tomuto požadavku protikošičanů vyjádřilo obyvatelstvo českých zemí po válečných a poválečných zkušenostech a po zkušenostech s komunistickou krutovládou padesátých let v případě možnosti svobodně se vyslovit například v referendu, o tom se lze dnes jen dohadovat. Fakta jsou taková, že první vstřícné kroky ke spolupráci byly učiněny Pekelského ČNS v Německu v roce 1947, dále se ČNS a ČNV podílely na vytvoření Česko-Sudetoněmeckého federálního výboru a v roce 1950 uzavřely tzv. Wiesbadenskou dohodu s Pracovní pospolitostí k hájení sudetoněmeckých zájmů. V rozvíjení korektních vztahů se Sudetoněmeckým zemským sdružením pokračovaly obě hlavní složky Ústředí demokratického exilu – SČDF a ČKD, u nichž je

69 GHOLFAND, Simeon: Vřed na těle emigrace. In: *Z bojů o zítřek*, I. díl, s. 68–70.

Jan Cholínský

prokazatelné, že hájily české zájmy a demokratické principy a zcela vylučovaly jakoukoliv diskusi o narušení územní celistvosti českých hranic. Faktem také je, že i někteří z košičanů (např. Jaroslav Stránský či Ferdinand Peroutka) byli v průběhu padesátých let ochotni se zástupci sudetských Němců jednat, byť za to byli ve vlastních řadách ostře kritizováni. V jejich případě je ovšem na místě předpokládat, že více než rázu mravního a právního byly jejich důvody k tomuto jednání rázu politického a souvisely s tlakem Spojených států (prostřednictvím NCFE) na RSČ, etablováním Spolkové republiky Německo a snahou neohrozit vysílání RFE na německého území a případně vlastní pozici v něm.⁷⁰ Průkopnická a relativně otevřená diskuse o tomto problému byla v košickém politickém proudu vedena již v letech 1949–1953 v revui *Skutečnost*, vydávané mladými levicovými intelektuály (v Ženevě, Paříži a Mnichově).⁷¹

Vztahy se Slováký

Slovenský exil byl politicky rozdělen na čechoslovakisty, autonomisty a separatisty. Členy RSČ byli a ke košickému politickému proudu náleželi čechoslovakisté – např. diplomaté Ján Papánek nebo Juraj Slávik, ale členy RSČ byli také autonomisté – např. předseda demokratické strany Jozef Lettrich nebo diplomat Štefan Osuský, přičemž všichni uvedení odmítali slovenský separatismus. Autonomisté, podobně jako čeští agrárníci, přistoupili na spolupráci s košičany, jejichž politické názory nesdíleli, především s ohledem na americkou podporu a na americké dotace. Osuský se ke košičanům přidal z taktických důvodů, stejně jako se během druhé světové války přidal v Paříži k benešistům – ani v jednom z těchto dvou případů mu ovšem jeho rozhodnutí neumožnilo prosadit vlastní politické představy. O pnutí uvnitř RSČ kolem národnostní otázky hovoří zápisy ze schůzí. Například Lettrich už na počátku existence RSČ zdůraznil chyby, které se staly během dvaceti let předválečné československé republiky, vyhýbání se slovenskému problému ze strany Beneše a československé exilové vlády v Londýně, a zanedbávání této otázky po roce 1945 a uvedl: *I my zde v těchto chybách pokračujeme a zase čekáme, až nějaký nový nátlak nás zase přinutí k řešení*. Na jedné z dalších schůzí Lettrich na toto téma řekl: *Politická dohoda je, jak se ukázalo, nemožná. Neshodujeme se v základních věcech, to znamená, budeme směšni před domovem, exilem a světem. Táhne se, co nás ještě drží pohromadě; snad jen těch tři sta dolarů měsíčně*. V návaznosti Juraj Slávik připustil, že jím zastávanou koncepcí „československého“ národa většina jeho krajanů nepodporuje.⁷² V programu RSČ z roku 1952 byli sice Slováci uznáni jako samostatný a rovnocenný národ a ve stanovách byla zakotvena parita zastávaných funkcí, ale národnostní rozpory se v této organizaci zcela utlumit nepodařilo.

Zmínění političtí aktivisté z RSČ byli kromě toho ve sporu se slovenskými i českými protikošičany, kteří usilovali o státní samostatnost resp. příznávali právo na ni druhé straně. Vzájemné vztahy mezi protikošičany byly utvářeny snahou o loajální

70 RAŠKA, Francis D.: *Opustění bojovníci*, s. 168–191.

71 Viz antologie článků: PREČAN, Vilém (ed.): *Hluboká stopa. Nezávislá revue 1949–1953*. Československé dokumentační středisko, Praha 2008, s. 143–206.

72 RAŠKA, Francis D.: *Opustění bojovníci*, s. 155–157.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

spolupráci, ale měly jasně definovanou hranici právě v uznání práva státní suverenity slovenského národa. ČNV a SČDF udržovaly kontakty a spolupracovaly jak se Slovenskou národní radou v zahraničí, tak i se Slovenským osvobozovacím výborem. ČKDH udržovalo kontakty se Slovenskou národní radou a s krajanskou Slovenskou ligou v Americe. Předseda ČKDH Josef Kalvoda jednal s Philipem Hrobákem (předseda SLvA) a Jozefem Paučem (SNRvZ) a vedl také přátelskou korespondenci s Jozefem Mikušem (SNRvZ). V roce 1954 sdělil písemně Hrobák Kalvodovi stanovisko jeho organizace k RSC: *Uznání reprezentanti Slováků ať mluví za Slováky a uznání Češi ať mluví za Čechy, když se mluví o národní existenci nebo o svobodě národů. My jsme proti tomu, aby lidé z Council of Free Czechoslovakia mluvili za nás anebo za slovenský národ.*⁷³ V roce 1955 připravil Kalvoda společně s Paučem dohodu o spolupráci mezi ÚDE a Slovenskou národní radou v zahraničí, která stvrzovala právo slovenského národa na sebeurčení, deklarovala vůli ke spolupráci českých a slovenských zástupců exilu a k vytvoření evropské či středoevropské federace. K oficiálnímu podpisu této dohody ale nedošlo v důsledku liknavého přístupu slovenské strany. Kalvoda tento neúspěch trpce komentoval: *Se Slováky se spolupracovat nedá, jejich návrh dohody jsme přijali, ale byl to Paučo a spol., kdo přestali mít zájem na jejím uzavření. Zjevně nás nepovažují za skupinu dost vlivnou a silnou, aby se s námi „kompromitovali“ v očích Slováků. [...] Jsme přece (míněno Češi, pozn. aut.) jejich úhlavními nepřáteli podle toho, jak Hrobákovsko-Paučovská Jednota píše.*⁷⁴

Zapomenutá kniha Miloslava J. Broučka

Spory mezi košičany a protikošičany o příčiny Února 1948, který přirozeně velmi „hýbal“ první exilovou etapou, byly již v této studii zmíněny. Připomeňme tedy závěrem ještě jednu knihu a jejího autora, který si předsevzal shromáždit v této otázce nezpochybnitelná fakta. Zatímco na českém knižním trhu se po pádu komunismu objevily memoáry významných košičanů Huberta Řipky, Prokopa Drtiny či Jaromíra Smutného, vztahující se svým obsahem k vysvětlení komunistického převratu v únoru 1948, svého vydání se patrně nedočká dílo protikošičana Miloslava J. Broučka *Československá tragédie. Jak byla bolševisována ČSR* z roku 1956. V úvodu této pozoruhodné knihy, kterou vydal po mnohaletém bádání vlastním nákladem, Brouček napsal, že jeho práce *není historií, nýbrž chorobopisem, založeným nikoli na subjektivismu jedince a jeho legendotvorných schopnostech, nýbrž na faktech a jejich seřazení tak, abychom mohli zjistit, jak k naší nemoci došlo, jak a z čeho vznikala a rostla a jaký kdo v rozhodující době zaujal postup, aby se šířila.* V závěrečné části knihy vztahující se k vývoji exilového politického aktivismu v jeho první etapě vyjádřil Brouček svůj úžas nad tím, *jak právě ti lidé, kteří nesou odpovědnost za naši nemoc a kteří už v minulém exilu a pak doma s komunisty a pro komunismus pracovali, vedou zde boj s cílem odstranit všechny poctivé, chorobou tou nezlomené,*

73 Dopis Philipa Hrobáka Josefu Kalvodovi z 8. ledna 1954. Kalvoda Hrobákovi odpověděl dopisem ze 14. ledna 1954, že si ČKDH rozhodně nepřeje návrat k benešovskému Československu, ale bude usilovat o vytvoření podunajské federace, a že stojí o další spolupráci. (Oba dopisy v držení autora tohoto textu.)

74 Dopis Josefa Kalvody Simeonu Ghelfandovi z 20. června 1957 (v držení autora tohoto textu).

Jan Cholínský

*a proto schopné vytvořit dostatek ochranných látek proti ní; viděl jsem, jak tito zatížení lidé tvoří legendy, aby smyly své vlastní viny novým a dalším utrpením ostatních.*⁷⁵

Závěr

Po falšování historické paměti, přetrvávajícím desítky let, patří k nezbytné péči o obnovení kulturní a historické identity českého národa i zpracování problematiky politického aktivismu českých exulantů. Z politologického hlediska zvítězila v českém exilu nadstranická organizační linie nad stranictvím a v souboji mezi levicí (socialismem a levicovým liberalismem) na jedné straně a středem a pravicí (konzervatismem a pravicovým liberalismem) na straně druhé zvítězila levice. Politické stranictví bylo sice dominantní v první exilové etapě, kterou jsem se pokusil podrobně popsat, ale v etapách následujících již zvítězil nadstranický princip sdružování. Košičané z RSČ byli v druhé exilové etapě americkou politikou odstaveni na vedlejší kolej, a tak mnozí z nich začali vyvíjet činnost v rámci původně krajanské organizace Československé národní rady americké. Radikálně socialistická odnož košického proudu se sdružila pod hlavičkou časopisu *Svědectví*, kde začala pod taktovkou Pavla Tigrida a s americkou podporou propagovat tzv. gradualistický program založený na dialogu s komunisty. Tigrid s tímto programem a s americkou podporou dospěl vítězně až do roku 1989. Někteří ze zakladatelů *Svědectví* stanuli v roce 1974 v čele obnovené Rady svobodného Československa, jejíž politický význam byl však již marginální. Protikošičané vytvořili nadstranické Sdružení československých demokratických exulantů v Chicagu, regionální spolek s celosvětovou členskou základnou, který v letech 1956–1974 vydával časopis *Zpravodaj*. Po zániku tohoto listu vzniklo neformální konzervativní hnutí kolem časopisů *Nedělní Hlasatel* a *Národní politika*, které se od poloviny sedmdesátých let pokoušelo zformovat do Světové reprezentace československého exilu a později do České světové unie. Stranické boje mezi košičany a protikošičany během druhé exilové etapy ustaly se zánikem nebo utlumením činnosti politických skupin souvisejícím s pasivitou Západu během maďarského povstání v roce 1956 a namísto nich vznikly „názorové bloky“ socialistů a konzervativců, vesměs spolu nekomunikující, napojené na vlastní ideově profilované časopisy. Koncept vítězné nadstranické politiky byl teoreticky vyzván již v nečinném Masarykově demokratickém svazu (zal. 1948), ve čtyřletém období časopisu *Skutečnost* (1949–1953) nebo v Československém

75 BROUČEK, Miloslav J.: *Československá tragédie*, s. 5–6. Kniha je komentovaným souborem citací československých politiků získaných ze zahraničních, zejména francouzských archivů. Její stěžejní část se zabývá obdobím od konce druhé světové války (citace projevů poslanců ze zasedání československého parlamentu během tří poválečných let) až po vyhlášení vývoje v exilu do roku 1956. Informační rozhovor s Broučkem u příležitosti vydání knihy otiskla *Bohemia* (Rozhovor s autorem *Československé tragédie*. *Bohemia*, 1956, č. 69, s. 3). Sociální demokrat Brouček v poválečných letech působil jako novinář a odborový funkcionář, v exilu se zařadil do protikošického politického proudu a napsal několik knih (z nichž nejlepší je citovaná *Československá tragédie* – po dvaceti letech se pokusil o napsání druhého dílu, ale ten byl např. podle mínění Josefa Kalvody i jiných exulantů příliš poznamenán autorovou zatrpklostí), byl vydavatelem časopisu *Čin* a vzhledem ke své „politické nekorektnosti“ byl „vymazán“ z dějin exilové sociální demokracie.

Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí

zahraničním ústavu, ale ujal se až v nástupci těchto pokusů – ve *Svědectví*. Rozkol mezi košičany a protikošičany byl průvodním znakem politického aktivismu v celé první osmiapůlroční exilové etapě a jeho důsledky přesáhly v jiných formách také do dalších exilových etap a zasahují dokonce až do současnosti.

V této studii jsem věnoval více prostoru představení českého protikošického proudu ze dvou důvodů: jednak proto, že oproti proudu košickému je téměř neznámý, a ve snaze přispět k vyváženému pohledu na činnost a názory exulantů, jednak i proto, že základní teze politiky jeho představitelů byly oproti přetrvávajícím zkresleným představám zcela legitimní a i z dnešního pohledu jsou podle mého názoru podnětné. Z nemnoha historiografických výstupů o české exilové politice totiž prozatím vyplývá nesprávná představa o výsadním postavení poválečných lidových demokratů, kteří založili RSC (a vybudovali českou sekci RFE) a přes dílčí neshody bojovali proti komunismu brzdění jen západní neochotou k jejich větší podpoře. Součástí této legendy je buď ignorování protikošického politického proudu, nebo jeho bagatelizování jako marginálních aktivit menšiny extremistů hájících nelegitimní cíle a zastávajících „nelegitimní“ názory (sic). Přímo či jen mezi řádky je za nelegitimní stále považován slovenský „separatismus“, na který je ovšem také možno nahlížet jako na oprávněnou touhu Slováků po národním sebeurčení. Za omyl či nerealistický náhled protikošičanů je stále pokládáno (údajně nerealistické a stavějící se proti poválečné vůli většiny národa) jednoznačné odmítnutí Edvarda Beneše a konceptu vlády Národní fronty. Nestranné práce některých současných historiků (např. Tomáše Staňka, Mečislava Boráka, Jaroslava Rokoského či Víta Smetany) ovšem dávají prokazatelně za pravdu více námitkám a argumentům opomíjených protikošičanů než jejich odpůrcům. Nejvíce vyhoceným tématem pak je i dnes problematika vysídlení sudetských Němců, kde proti sobě stojí tak jako v exilu po únoru 1948 dvě pojetí ve značně podobných pozicích. Historiografie již přinesla dostatek výstupů o způsobu, jakým bylo vysídlování provedeno, a o ukrutnostech páchaných na sudetských Němcích v průběhu vysídlování a tyto skutečnosti jsou českou stranou uznány jako politováníhodné. Samo vyvlastnění a vysídlení je však zapracováno do legislativy a politicky prezentováno v jednomyslné shodě v souladu s někdejším míněním košičanů jako důsledek druhé světové války legitimizovaný souhlasem vítězných velmocí. Postupy protikošičanů se tedy v tomto smyslu jeví jako jednoznačné politické „hříchy“.

Politický aktivismus českých exulantů včetně všech stranických bojů a ideových střetů v celém období komunistické totality dosud čeká na rozsáhlejší historiografické zpracování. Za ochotnou pomoc a velkou vstřícnost při mém výzkumu zaměřeném na tyto aspekty exilové problematiky bych chtěl poděkovat pražské knihovně Libri prohibiti a mnichovské instituci Collegium Carolinum.